

บรรณานุกรม

กิ่งแก้ว อัทธการ. คติชนวิทยา. พระนคร : หน่วยศึกษานิเทศก์, กรมการฝึกหัดครู,
2519.

_____. วรรณกรรมจากบ้านใน. พระนคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู,
2513.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ของคี่อีสาน. พระนคร : กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ.

จารุวรรณ ชรรณวัตร. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วโรฒ มหาสารคาม, 2521.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามเดินดง
พระนคร : พิมพ์ไทย, 2462.

ชำนาญ รอดเหตุภัย. วรรณกรรมไทยลือ. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการ-
ฝึกหัดครู, 2517.

ชนิด อยู่โพธิ์. โขน. พระนคร : องค์การค้ำคุณุสภา, 2508.

นาคะประทีป (พระสารประเสริฐ). สมญาภิธานรามเกียรติ์. พระนคร : คัดังวิทยา, 2515.

ประคอง นิมนานเหมินท์. ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ. พระนคร : สมาคมสังคมนาตร์-
แห่งประเทศไทย, 2517.

ประชาภิจักรจักร, พระยา (แรม บุนนาค). พงศาวดารโยนก. พระนคร : แพรวพิทยา,
2516.

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายอรุณ คอคงคา
ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายก
รัฐมนตรี, 2515. ภาค 1-4.

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์. พิมพ์เนื่องในงานสถาปนากิจศพนายถนอม พิงสม ณ เมรุวัดธาตุทอง.
พระนคร : โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2512. ภาค 5 - 6

ฉะอม โปษะกฤษณะ. วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี.
กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2520.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น. เรื่องวิจารณ์นิทานพื้นบ้านที่หรืออิเหนา เรื่อง
พระราม และศุภินิชาทรโชนละคร. กรุงเทพมหานคร : ศิลปากร, 2518.

พุทธยอกฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. รามเกียรติ์. 2 เล่ม. พระนคร : ศิลป-
บรรณาคาร, 2510.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. รามเกียรติ์. พระนคร : ศิลปบรรณาคาร,
2512.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์. พระนคร : องค์-
การการศึกษาศาสตรา, 2516.

รามเกียรติ์บทกรองและบทพากย์. พิมพ์ในงานฉลองสุพรรณบัฏของจางวาง
เอก และนายพลโทเจ้าพระยารามราชนพ 10 ธันวาคม 2464.

เวาน์ เพลงเวอ, ผู้รวบรวม. ถ้อยปัญญาและความรัก : นิทานชาวเมืองเหนือ.
พระนคร : สยามสมาคม และสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

ศรีอมรญาณ, หลวง, ผู้เรียบเรียง. พระรามชาตก. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
รองอำมาตย์โทหลวงศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร) 19 มีนาคม 2507.

สิงชะ วรณสัย, ผู้ปริวรรต. ทรนान. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2521.

_____ . อุสสาบารต. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมพร สิงห์โต. ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์
ในรัชกาลที่ 1. พระนคร : กรมการฝึกหัดครู, 2520.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน). เรื่องวิฆเนศวร. พระนคร : บรรณาการ, 2515.

_____ . อุปกณ์รามเกียรติ์. พระนคร : บรรณาการ, 2515.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป (พระยาอนุমানราชชน และพระสารประเสริฐ). ประชุมเรื่อง
พระรามและแ่งคิกจากวรรณคดี. พระนคร : บรรณาการ, 2516.

เสนาหา บุณยรักษ์. วรรณกรรมคำของภาคเหนือ. พระนคร : กรมการฝึกหัดครู, 2517.

อริยานุวัตร, พระ (ผู้รวบรวมและชำระ). การะเกษ. มหาสารคาม : สำนักงานค้นคว้า
ฟื้นฟูและรวบรวมวรรณคดีอีสาน.

_____ . พระลัก-พระลอม (รามเกียรติ์). กรุงเทพฯ : มุขนิชิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป,
2518.

บทความ

มีถนี รัตนิน. "รามายณะเปรียบเทียบทางวรรณคดี ภาค 1," วารสารธรรมศาสตร์,
2 (พฤศจิกายน 2515 - มีนาคม 2516), 109 - 135.

_____ . "รามายณะเปรียบเทียบทางวรรณคดี ภาค 2," วารสารธรรมศาสตร์,
3 (มิถุนายน - ตุลาคม 2516), 103 - 143.

ศักดิ์ศรี แยมักดา. "พระอาทิตย์ในวรรณคดีพระเวท." อักษรศาสตร์ 10(ปีการศึกษา 2519), หน้า 1 - 7.

วิทยานิพนธ์

- จันทร์ศรี สุปัญญากร. "วรรณกรรมไทยรามัญจากคำมดทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ." วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัยการศึกษา, 2517.
- ประคอง เจริญจิตรกรรม. "วรรณกรรมอีสาน . สังข์ศิลป์ชัย." วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- ประจักษ์ สายแสง. "วรรณกรรมจากคำลศรียีศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย." วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2516.
- ปรีชา อุทระกุล. "วรรณกรรมพื้นบ้านจากคำบลรงค์กาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา." วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520.
- วินัย ภูระหงษ์. "พระสุธน - มโนห์รา : การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ ระหว่างฉบับต่าง ๆ." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- เสาวณิต วิงวอน. "การศึกษาวิเคราะห์บทโขนเรื่องรามเกียรติ์." วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. "บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. "วรรณกรรมลานนาไทย เรื่องหงส์หินของเจ้าสุริยวงศ์." วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

Dictionary of Folklore Mythology and Legend. ed. by Maria Leach.

New York: Funk and Wagnalls Company, 1950.

Dundes, Alan. The Study of Folklore. New York: Prentice-Hall,
1965.

Frye, Northrop. Anatomy of Criticism. Four Essays. New Jersey:
Princeton University Press, 1957.

Lord, Albert B. The Singer of Tales. Harvard University Press,
1960.

Maharajan S. Kamban. New Delhi: Sahitya Akademi, 1972.

Pearson, Roger. Intruduction to Authropology. New York: Halt,
Rinehart and Winston, Inc., 1974.

Raghavan, Dr. V. The Ramayana in Greater India. Surat: South
Gujarat University.

Ramayana in Asia Number : January 1971. Lucknow: Prachya
Sanskrit Parishad, 1971.

Singaravelu, S. "A Comparative Study of the Sanskrit, Tamil,
Thai, and Malay Versions of the Study of Rama with
Special Reference to the Process of Acculturation in
in the Southeast Asian Versions," Journal of the Siam
Society, LVI, pt. II (July, 1968), 137-185.

Sokolov, Y.M. Russian Folklore. New York: The Macmillan Company, 1950.

Thompson, Stith. Motif Index of Folk Literature. 6 Vols. Indiana: Indiana University Press, 1958.

_____. The Folktale. Berkeley: University of California Press, 1977.

Tinh, Vo Thu. Phra Lak Phra Lam: Le Ramayana Lao. Vientiane: Vithagha, 1972.

Valmiki. The Ramayana of Valmiki. Translated by Hari Prasad shastri. London: Shanti Sadan, 1959.

Zieseniss, Alexander. The Rama Saga in Malaysia. Translated by P.W. Burch. Singapore: Malaysian Sociological Research Institute Ltd., 1963.

ภาคผนวก

รวมเกียรติสำนวนที่เป็นนิทานมุขปาฐะ

1. สำนวนที่อำเภอลำปาง จังหวัดสุพรรณบุรี

วิทยากร : นายบุญเชื่อน เพชรประกอบ

15 พฤษภาคม 2516

ทศกัณฐ์ ทางมอญนั้น เขามีหัวเกี้ยว แต่ที่ชื่อทศกัณฐ์ เพราะขณะที่มารดากำลังตั้งท้องนั้นได้เดินทางไปถึงเขาลูกหนึ่ง เขาลูกนั้นนี่มี เขาเป็นบริวารทั้งหมดสิบเขา สิบเขา พอไปถึงนั้นก็คลอกออกมา พอกลอกออกมา เพราะเหตุที่คลอกที่เขาสิบลูกนั้นละ จึงชื่อว่า ทศคีรี ทศ กี่ สิบ คีรีก็แปลว่า เขา มอญเรียกว่า ทศกรี ทศกรี ทศ กี่ ทศ (ทะ - สะ) ใจ กรี่ กี่ คีรีใจ วังั้น นั้นจึงชื่อว่า ทศคีรี ก็ไ้ตามธรรมเนียมคนนะ สิบหัวจะอยู่ยังใจ (หัวเราะ) มี 20 มือ 20 กร จะอยู่ยังใจ ที่นี้ถ้าตามหลักทางมอญนะ เขาก็ไ้ได้ความจริง ก็บอกว่า หัวเกี้ยว สองมือนี้แหละ นี่อาศัยว่าไปคลอกที่ อำ ที่เขามียอด เอ้อ สิบยอดนั้นนะ จึงชื่อ ทศคีรี

2. สำนวนที่หมู่บ้านใน จังหวัดชลบุรี

รวมเกียรติ ตอนเบญจกายแปลง

นายเกษม กลิ่นวิชา

ลำดับต่อไปนี้จะแสดงเป็นบทร้องอุยฉาย แสดงการบทร้องอุยฉายนี่ก็คือ ตอน นางเบญจกายจะแปลงเป็นสีกา เพราะว่าท้าวทศกัณฐ์ใช้ให้เบญจกายแปลงเป็นสีกาทำเป็นตาย ลอยน้ำไป องค์พระนารายณ์นั้นในเมื่อเห็นสีกาตายลอยน้ำไป ก็เข้าใจจะได้เข้าใจว่าสีกา นั้นตายไปแล้ว การที่พิศกสงครามก็จะไ้ส่งกลับเมืองพระนครลงกาเสียที่ นี่เป็นความ เป็นกลอุบายของท้าวทศกัณฐ์ บอกว่า

ครั้นถึงที่ประทับฉับพลัน

ลงจากสุวรรณ

พลางร้ายเวทย์จำแลง

แปลงกายา

เป็นทรงองค์สีคานารัก

(ร้อง)

นุชนายเอย

จะไปไหนนิก เจ้าก็กรีกกราย

เยื้องย่าง เจ้าช่างปลอมกาย

กุดะเมียดละม้ายคล้ายสีคานางดักขณ เอย

(นายเกษม ภิระนากรับ)

ถึงพระรามมาเห็นทรามวัย

จะนอนพระทัยให้เอด้ออดัก

หลับก็จะฝันคืนก็จะคิด

อยากจะได้เห็นอีกสักนิกให้ชื่นหัวใจ เอย

(ระนากรับ)

เจ้าช่างงามคมประจุกคมศรัชย

ถูกนอกหะดูในมันให้เจ็บดูราเอย

อรชรออนแอ่นเอวขาแขนแมน

แมนเหมือนกินรี

ระทวยนายนาจจรดี

ขึ้นประสาทมณีเฝ้ามีฑูลา เอย

(ระนากรับ)

เมื่อเอยเมื่อนั้น

องคทวารทศพิศกรัยกษา

(ระนากรับ)

แลเห็นเบญจกายจำแลงมา
สำคัญว่าสีกายอคนารี

(ระนากรับ)

ยิ้มแย้มพยักหน้าอำพระหัตถ์
พลางคำรัสตรัสเชิญนางโฉมศรี

(ระนากรับ)

เห็นหยุดรอรังไมจรรลี
อสุรีรับรับค้ำยฉับไว

(ระนากรับ)

(เล่า)

ตอนนี้เบญจกายก็ได้แปลงเป็นนางสีดา ที่ท้าวทศกัณฐ์ใช้ให้แปลงไป แต่ที่เห็นว่า ในเมื่อเบญจกายแปลงเป็นนางสีดาแล้ว ทศกัณฐ์ชักตะลึง คิดว่าเป็นสีดาตัวจริงทศกัณฐ์จึงได้ตะลึง แทบว่าจะลงทรงเข้ากอด แต่ที่เห็นว่า เบญจกายก็ได้ร้องห้ามไว้ ว่าอฉันเองเป็นผู้แปลง

3. ส่วนวนที่หมุ่บานใน จังหวัดชดบุรี

ทรพีรบกับสุครีพ (หรือลูกไม้อูจักคุณพ่อ)

นายเกษม กลิ่นวิชา

ลูกไม้อูจักคุณพ่อนี้ก็ได้กับทรพี ทรพีนี้ในสัญชาติของเขาคือควาย ควายหรือกระบืออะไรเหล่านี้ แล้วก็ได้ลูกไม้อูจักคุณพ่อนี้ ทั่วไปเมื่อเขาเติบโตเป็นหนุ่มไปแล้ว เขาจะได้รับความสุข หรือเขาจะไม่มีความสุขต่อไปข้างหน้า เพราะว่าพุทธประวัติของเรา เราเป็นคนถือศาสนาพุทธดีกว่าเป็นคนใช้ไม่ได้ แต่ในสมัยนั้นจะยังงั้นก็ไม้อู เขาจึงไม้อูจักคุณพ่อได้

ก็มีทรพี มีพ่อชื่อว่าทรพา เขามีวิชาในตัวของเขาดีมาก เรียกว่าในสมัยนั้น แล้วยังในสถานที่เขาอยู่นั้น ไม่มีใครแล้วที่จะสู้รบกับเขาได้ ถ้าในสมัยนี้เราเดี๋ยวนี้เรียกว่าเป็นนักเลงโตในค่ายคนหนึ่ง เขาเป็นผู้ที่เก่งกาจ แต่มักพอจะเล่าได้แต่เพียงเล็กน้อย ว่าเขาซัดใจในเรื่องพ่อของเขา คือทรพานั้นควยอะไรไม่ทราบ แต่สัญชาติเขาเป็นควาย พ่อของเขาก็เป็นควาย เขาจึงไถชนพ่อของเขาเสียตาย ก็แผลงฤทธิ์เดชใหญ่เลย นี้เขาเรียกว่า - ฆ่าพ่อตาย เขาก็แผลงฤทธิ์เดช ก็จึงมาเจอคูปรับของเขาเข้า คูปรับนั้น (ประวัติก็คือ ในเรื่องรามเกียรติ์ยังบอกไม่หมด) มาเจอคูปรับของเขาเข้านั้นก็ชื่อว่า พาลี

แต่ทั้ง ๆ ที่เขาฆ่าพ่อของเขาตายนะ แต่เขาก็ยังมีฤทธิ์เดชดี มีเทพคาฟ้าดินยังรักษาตัวของเขาอยู่เสมอโดยไม่ขาด เพราะว่าเขามีบุญเหมือนกันมาเจอเอาคูปรับของเขาเข้าคือพาลี พาลีนี้ก็คือสัญชาติเป็นวานร เป็นวานร วานรนี่ก็คือลิง สัญชาติของเขาเป็นวานร เป็นลิง และเป็นลิงที่มีบุญ มีฤทธิ์เดชานุภาพมากมาย ในสมัยนั้นกล่าวไว้-ลิงนั้น ลิงนุ่งผ้า คงไม่แก้ผ้าเหมือนลิงเราสมัยนี้

ชนบ ท้าไหมถึงแกง

เกษม ลิงเดี๋ยวนี้ท้าไหมถึงแกงระอะ คือมันลิงที่ว่าไม่มีคุณอะไร

ชนบ ไม่ใช่- คนเอากางเกงของมันมานุ่งเสียหมด เราเดี๋ยวนี้นุ่งกางเกงลิงกันไซ้ไหม กางเกงในนะ (หัวเราะ)

เกษม เก่ง ๆ ไซ้ได้ ๆ เอากางเกงลิงมานุ่ง ไปเอาของมันมานุ่งเสียเดี๋ยวนี้มันเลยไม่มี

แล้วท้าไหมละครพีเขาจึงไถมาเจอกับพาลี สัญชาติเป็นวานร คือว่าพาลีนี่นะ เขาว่าเป็นคล้าย ๆ กับว่าเป็นลิงที่มีบุญญาธิการคนหนึ่ง สมัยนั้นเขาบอกว่าครองเมืองซีกซิงค์ เป็นเจ้าลิงแห่งเมืองนั้น

ที่นี้ก็มาเจอกับทรพี ก็ทำกันเข่ารบในถ้ำ ประวิติบอกไว้ยังงั้น เข่ารบในถ้ำเลย-อันคัมค่อนี้ไปก็ ท้าไหมละ เขาถึงไถรบกันแล้วใครแพ้ แล้วใครเป็น

ยูษนะ ทรงนี่ถ้าหากจะพัวพันต่อไป ก็ผมก็จะเอาไปอีกสักหน่อย

แต่ก่อนที่จะรบ พาลีเขาบอกกับน้องชายเขาว่าให้เฝ้าอยู่ปากถ้ำ
น้องชายนั้นก็คือสุกรีพ สุกรีพนั้นก็สัญชาติวานร เป็นวานรด้วยกันทั้งคู่ ก็ให้
ให้สุกรีพเฝ้าปากถ้ำอยู่ เวลานี้เขาไปทำสงครามในถ้ำ ไซพาลี (สุกรีพ)
เฝ้าปากถ้ำอยู่แล้วพาลี (สุกรีพ) จะรู้ได้อย่างไรล่ะ ว่าพี่ชายไปรบกับควายอยู่
ในถ้ำนั้นจะรู้ว่าใครแพ้ หรือจะรู้ว่าใครตาย จะรู้ได้อย่างไร จะรู้ได้อย่างไร
ไปรบอยู่ในโนน ตัวไม่เห็นนี่แล้วจะรู้ได้อย่างไร เวลารบเขาปิดถ้ำ
ทำไมไม่รบกันข้างนอกล่ะ

อาจารย์สว่าง

เกษม

การที่รบกันข้างนอกนี่—ทำไมล่ะ เขาจึงไปรบในถ้ำเพราะอะไร เพราะไปอยู่
ข้างนอกนี้ ใดแสดงฤทธากันไม่เต็มที่ บางที่ไอ้คนหนึ่งคนใดอาจใจเสียหนีไป
เสียก็ได้ เก่งจริงแล้วต้องไปรบกันในที่แคบ ๆ ในเมื่อหนีกันไม่ได้ หนีไม่ได้
ก็ตายกันข้างหนึ่งแหละ

แล้วสุกรีพทำไมจะรู้ได้อย่างไรว่าพี่ตายหรือควายตาย หรือทรพีจะตาย
กันแน่ ทรพี (พาลี) เขาจึงได้สั่งให้สุกรีพรู้ตัวว่า ปิดปากถ้ำเสีย ถ้าหาก
ว่าเขารู้ตัวว่าเลือกควายนะจะต้องเลือกชนกว่าเลือกข้า เขาจะกองเลือก
ใส่กว่า ถ้าหากว่าเขาฆ่าทรพีตาย เลือกที่ไหลออกมาจากปากถ้ำมันจะต้อง
เป็นเลือกชน เลือกชนต้องเป็นเลือกทรพี ถ้าเลือกใส่ก็เลือกที่เอง เลือก
ของพาลี ไทรูกัน สังเกตเลือกที่ไหลออกมา แต่ยังไงเสียจะต้องตายเสีย
ข้างหนึ่ง เพราะมันหนีกันไม่ได้ ประวัติเป็นยังงั้นนะละ ไปรบกันในถ้ำ

ที่นี้การที่ไปรบกันอยู่ในโนน แต่ที่จริงแล้วเมื่อรบกันไป ทรพีเป็นฝ่าย
แพ้ เป็นฝ่ายที่สุพาลีไม่ได้ แต่ว่าชนแรกที่รบกัน — —

อาจารย์สว่าง

เกษม

มีบุญหรือเปล่าละ
มีบุญเหมือนกันสิครับ รบกันด้วยมือเปล่าสิครับ ไม่มีอาวุธอะไร นั่นก็ใช้อาวุธ
เขายังไงล่ะครับ พาลีก็ถามประวัติของเขาก็ทราบ ความจริงพวกนี้ก็ต้องมี
ตรีเพชรหรือพระขรรค์อะไร

ในเมื่อรบกัน ถ้าหากว่าเป็นฝีมือ หรืออย่างที่เรานับกันว่า เป็น เพลงหนึ่ง เพลงสอง เพลงสาม ก็ยังไม่แพ้ยังไม่ชนะกัน ต่างคนต่างเหนื่อย ก็หยุดพักกันเสียก่อน ถามกันก่อนว่า เองมีคืออะไร พาลีก็ถามหว่า

"เองมีคืออะไรวะ ข้าเฝ้าเองถึงไม่ตาย"

หว่าก็ถามพาลีว่า

"เองมีคืออะไร ทำไมถึงไม่ตาย"

พาลีเขาบอกว่า เขาได้รับพรมาจากพระอินทร์ เขาได้รับพรมาจากพระอินทร์ เขาได้รับพรมาจากพระอิศวร เขาจุติมาเกิด ถ้าว่านอก จากศรณารายณ์แล้ว ไม่มีใครที่จะมาทำลายชีวิตเขาได้นั้น เขามีตั้งขึ้น

ฝ่ายหว่าก็บอกว่า เขามีตั้งในตัวของเขาเอง พอหว่าพูดเช่นนั้น เทวดา 4 องค์ ที่รักษาตัวเขาอยู่คอย

ฉกาจ

ปากเสีย

เกษม

ฮ่า ปากเสีย ก็ว่าข้าพอมมาแล้ว เสียไปแล้ว ตัวมันไม่มีสัจจะ ลืมตัวไปแล้ว คลาย ๆ กับว่าลมหลกฐบาอาจารย์ มีครูแล้วก็ยังอวดว่าไม่มีครู เป็นอะไรเป็นเองก็กักตัวข้าเอง น้อย่างนี้

ฉกาจ

คอนั้นรบไม่แพ้ - - -

เกษม

ฮือ เทวดาเขายังรักษาอยู่ กอนที่ยังไม่แพ้ ที่นี้พอเปล่งวาจาพิบ "ฉันคือตัวของฉันเองแหละ" เहांนี้ เทวดาที่รักษาอยู่ก็ถอยทันที มันไม่รำลึกถึงเขาเลย ที่นี้รบ รบกันอีกเป็นเพลงสุดท้ายนะ ตัวของหว่านี่ไม่มีเทพยดารักษาแล้ว พาลีก็จับเขาสองเขา หักคอหว่าที่คอที่เลย คือจับหักคอที่คอที่เลย เลือดควายไหลออกมา สุครีพกำลังเฝ้าอยู่ปากถ้ำ หวังว่ามองดูว่าใครจะตายกันแน่ พาลีพูดสั่งไว้ว่า ถ้าเลือกใส่เป็นเลือดของหว่า ถ้าเลือกหว่าไหลออกมา ให้เปิดปากถ้ำอย่าให้พาลีเฝ้า อย่าให้หว่ามันออก ไซ้ใหม่ ถ้าหากว่าเลือดชนควายคายให้เปิดปากถ้ำเถิด พ้อยู่"

ที่นั่นบังเอิญ กำลังรบกัน ตอนเพลงสุดท้ายเกิดอากาศวิปริต พายุ
ฝนตกใหญ่เลย ที่ปากถ้ำ ฝนตกใหญ่ตกลงมาเป็นการใหญ่ ที่นี่เลือดชั้นของควาย
ที่ไหลออกมาโดนน้ำฝนเข้า เลือดนั้นก็จางไปกลายเป็นเลือดใส สุครีพ
ก็เข้าใจว่าพี่ชายตาย เข้าใจว่าพาลีตายแน่ ก็อุคปากถ้ำใหญ่เลย พี่ชายก็
ตายนี่ ชังควายให้มันตายเสียเลย ปิดปากถ้ำเลย แล้วทำยังไงตอนนี้ไป
พาลีถึงจะออกได้

ฉกาจ

นั่นชี้ทำไม

เกษม

ทำไมพาลีจะออกได้ อี สุครีพผมใหญ่ก็คิดว่าพี่ชายตายแน่ ถม ถมถ้ำใหญ่ ที่
พาลีนั่งร้องเสียแล้ว คิดว่า "สุครีพน้องชายมันทรยศเราแน่นอน ถ้าออก
ไปได้เมื่อไหร่ จะตองประหารน้องชายเสียอีกคนหนึ่งไอ้ทรยศ ทำไมนะ
ควายตายเลือดชั้นบอกแล้ว ทำไมถึงปิดปากเสีย ไอ้คิดฆ่ากูเสียแล้ว"
พาลีคิดยังงั้นไซ้ใหม่ นั่งร้องไห้เมื่อไหร่จะออกได้

ที่นั่นเกิดวิปริต ไอ้ควายนั่นมันมีปีศาจ มีปีศาจขึ้นทันทีเลย ทรมันปีศาจ
ขึ้นทันที เกิดเป็นปีศาจขึ้นในถ้ำนั่นทีเดียว ชี้นาพาลีว่า

"อยากจะออกจากถ้ำเรอะ" ปีศาจนั้นพูดยังงั้นนะ ทรมันนะ - เหมือน
โกหก ๆ ปีศาจทรมันนั้นออกมาทีเดียว ถามพาลีว่า "เจ้าจะอยากออกจากถ้ำ
นี้ไหม"

พาลีบอกว่า "อยากออก อยู่กตาย"

"หัวที่เอ็งหักคอชาไว้นะ ขวางออกไปปากถ้ำโน้น แล้วก็จะพังทลาย"

ปีศาจทรมันเขาบอกยังงั้น

แต่ก็ยังดี เราทำไม่ถึงขนาดนั้นว่า ทั้ง ๆ ที่พาลีหักคอ แล้วทำไม่ถึงยัง
มีใจเมตตาอย่างงั้น เออ ปีศาจของมันยังมีใจเมตตา หรือปีศาจมันอาจจะ
อยากออกมันก็ไม่รู้ มันถูกขังนี่

ฉกาจ

คงจะเป็นยังงั้นนะ

เกษม

นี่พาลี ปี่ศาลาทรพี่ยุคยังงักหัวทรพท์ทักไว้นนแหละ ขวางปากถักพังทลาย
ออกไปได้ ออกไปโคกเจอสูครีฟ ฐึ้นาสูครีฟเลย

"เอ็งนี่มันคิดทรยศขานี้ เอ็งนี่มันคิดทรยศขานี้ ขาบอกแล้วว่าไอ
เลือกขนนะมันเลือกควาย ถ้ามันใส่ถองเลือกขานี้ ที่นี้ข้าหักคอควายได้
ทำไมเอ็งปิดปากถ่า เอ็งคิดขานานี้"

มีความโกรธสุครีฟเองชวยมาก "คบกันไม่ได้ ถ้าขึ้นอยู่ควายกัน
เดี๋ยวจะฆ่าเอ็งเสีย ข้าไม่เชื่อ เอ็งจะมาพูดว่าฝนตกฝนเดิกอะไร ข้าไม่
ทองยอมเชื่อเอ็งทั้งนนแหละ"

จากกันไป สุครีฟเสียใจ ว่าทำก็แล้วมันมากลายเป็นผิดไป คิดไปแล้ว
ก็เหมือนกับทรยศที่ชวยเหมือนกัน ไปนั่งร้องไห้อยู่ที่ชวยห้วยข้างเขา

ฉกาจ

อ้อที่เขาเรียกห้วยสุครีฟ-สุครีฟนี่รี

เกษม

นั่นเขาเรียกว่าห้วยสุครีฟ-ห้วยสุครีฟ แต่มันจะห้วยนี้ไซหรือไม

ชนบ

ไซ ที่ศรีราชานี้เอง

ฉกาจ

นั่งร้องไห้ จนน้ำตาไหลเป็นเลือดเลย

เกษม

เสียใจว่าพี่ไล่ส่ง

ชนบ

ตั้งแต่นั้นมาเลยเรียกว่า ห้วยสุครีฟ

ฉกาจ

ถ้าไปซื้อควายมาจากระยอง พอมาถึงตรงนั้นแล้ว เขวาคควายมันคุดานห้วย
นี้มาแล้วก็

เกษม

นั่นมันพวกทรพี มันคุด ตรงนี้ตรงกับประวัติเขาเล่า แต่มันจะจริงหรืออย่างไรไม่รู้
เขาเรียกว่าคุดที่ไม่รู้จักคุดพอ

เขาคควายถึงว่าตรงโคนเขานี้เป็นร่อง ๆ หนองไซใหม่เหมือนกับนิ้วมือ
-นั่นนะ นิ้วพาลีครับ

4. ส่วนวนที่คำบลศิริมาศ จังหวัดสุโขทัย

รามเกียรติ์

นายปั่น น้อยคำ

30 เมษายน 2514

ไปถึงธานี ไปเรียนวิชา ถึงธานี ก็ไปสองคนสำเร็จหมดแล้ว ธานีก็ให้กับ
สำเร็จหมดแล้วให้ไพร่ ให้พ่อแม่รับรู้ ให้นางมาควยคนหนึ่ง ไสมา ไสมา ที่นี้มาถึง
บ้านกอกพอกบอกว่าธานี อา ให้มาครองเมืองพอกบอกว่าที่พอกครอง อยู่ทองเกินไปกวดเสียดจน
7 ปี 7 ปี ก็ไปตากว่าไปไม่ไปตกทุกขไคยากกัทหารเอกมีนะ (เสียงหัวเราะ) ทหารเอก
อยู่ในป่า และก็ไปสองคน ก็ไปสองคน ก็ไปสองคน เกาะเมียนะตั้ง นี้ไอน้องชายก็พาไป
ควย ไปเพื่อนกันสามคน นี้ไปเกาะ ห้างว่างั้นแหละ จำแลง ไอทศกัณฐ์มันเห็นชั้นอนางนาง
คนนั้นสวย อะ ดูมาเลย สวยนะ นี้กะจำแลงเป็นกวางทอง นชั้นมาเกาะไลจับ จับได้
ร้องเป็นเสียงกวาง น้องชายเผ่าที่ตะโกอยู่ วิ่งไปช่วย ก็มีคนไม่คิดกะอีพี่สะใภ้
ไอพี่ชายถามว่า เอ พี่ ที่ตะโกอยู่กะใครเล่า ผกนางพระธรณีเข้าใจ เอย ธรณี ทรควย
มันจะคุมอะไรเล่า ว่างั้น พวว่างั้น กวางก็หลุมมือหายแวไปเสียอีกและกลับมาดี พี่สะใภ้
ไม่มีเสียอีกแล้ว นี้ ที่นี้ไอทศกัณฐ์เอาไปเสียเลย เอาไป ที่นี้ตามกันใหญ่ ตามกันใหญ่
ไปถึงแม่น้ำ ไปถึงแม่น้ำ ที่นี้ไปถึงแม่น้ำหมคกำลังมานอนกันอยู่ นอนโตคนไม้ นี้ก้อพอสัง
ไว้ว่าทหารเอกมี จะนอนหนอยเว่ยเรา หนักขึ้นเข้าครั้งที่สาม แหงะไปซิแม่เห็นหนูมานอนบน
ยอดไม้ เขี้ยวแก้ววะอ้อ นี้เกาะ กวักมือลงมา มาเกาะมา พุกกันอย่างงันอย่างงี้ มายังงั้นๆ
นี้หนูมานอาสา เลยเกาะจะตามไปและอ้อนี้ขมอิฐกันมา ขนอิฐมาทำสะพานข้ามแม่น้ำจะไปเมือง
ไอทศกัณฐ์นะ ไปรบกับไอทศกัณฐ์นะ ขนอิฐกันที่นี้ประเดิมกันสามคนมาตั้งที่ละก่อน ๆ ที่นี้
หนูมานชนคนเดียวไอคนรับสองคน ตีคทุกเส้นชนนะมาได้เกาะ ประเดิมกัทำหีบที่ละชั้น ที่ละ
ชั้น ละชั้น ตั้ง หึ่งเรอัย ๆ พวกรับกัหึ่งเรอัย ๆ หึ่งเรอัย ๆ หึ่งเรอัย ๆ ไม่ได้สักที
คราวนี้หึ่ง ๆ ๆ หึ่ง ๆ ๆ เลย (เสียงหัวเราะ) นี้ ที่นี้ข้ามไปถึงเมืองทศกัณฐ์เหมือนกัน ไป

รมกันยั้งกัน อะไรกัน ยั้งกันจนไอ้ตศกัณฐ์ยั้งมาเป็นรังด้ง ไอ้พวก พวกนี้ก็ยั้งไม่รงฯ เป็นลูก
 พระชาย อะ-ฮ้อ ที่นี้ไอ้ลูกพระพายคนละไอ้ทหาร เจดพระลักษมณ์เนี่ย ลมพัดก็พินและนี่พินได้ไม่ทอง
 กัด้วยตายเหมือนกัน ยั้งเข้าเนี่ยวเนี่ยนได้ นึกถูกหอกโมกษศักดิ์ สั่งกรณิศันดอนสร ธรนั้นจะถูก
 พอบักก็ทางแหลมนั้นลงโน่นเลยบาตาลนั้นเลย แดกหลักปักก้านนี้ข้างปลายมัน แดกกิ่ง แดกใบ
 เลย์ พระอาทิตย์ขึ้นไม่ได้นะ ก็มาเอาสังกรณิศันดอน น้ำอะไรกระสายก็ไม่รู้ นี่ไป ไป
 หนีถอนแล้ว หนีรบกันอีก ที่นี้พิเภกเป็นหมอกี้ ไปอยู่อะ พิเภกบอกว่า เออ ตศกัณฐ์ยั้งมัน
 ไม่ตายวะ พระลักษมณ์ก็ว่าทำไมไม่ตายละ มันออกหัวใจไค้อัน เอ ก็หัวใจมันไว้ไหนแล้วบอก
 หนุมานขึ้นมา บอกว่าไว้ที่ฤาษี อยู่ในหีบ ประเคิมไปเผาเมืองเสียก่อน เผาเมือง เผาเมือง
 นี้ให้ไปกู ให้ไปกูเมืองเข้าไปกูเมือง ที่นี้จำแลง ที่นี้จำแลงเป็นลิงเล็กไป ตศกัณฐ์นะจำแลง
 เป็นลิงลูกลิงไปร้อง แงก แงก ๆ ไป ไอ้ตศกัณฐ์ก็จะถูกน้องก็จับกันกุมมากู ประเคียวที่พอง
 โศษขึ้นมาทุกที โศษขึ้นมาทุกที โศษขึ้นมาทุกที ใหญ่ขึ้นมาแล้ว หุบกไม่ตาย ทำหยังใจก็ไม่ตายเสีย
 อีกแล้ววะ ไส้ครกโขกก็ไม่ตาย ทำใจก็ไม่ตาย ลวกน้ำร้อนก็ไม่ไหม้ไม่อะไร เอะทำใจได้
 ละ (หัวเราะ) นี่ นิดาม ถ้ามเลยบอกว่า ทำไมไม่ตายหนุมาน ถ้าจะให้ตายเกาะทองเอา
 น้ำมันยางมาราคตัวเสียก่อนจึงตาย (หัวเราะ) แล้วจุกเลยตายอื่น เองเอง พวกนั้น ก็เชื่อ
 เอง เอาน้ำมันยางราคเหมือนทา จุก จุก กอโคดขึ้นเรือนหลังนั้น ๆ ไหม้เมืองเสียหมด
 อีกแล้ว โคดลงน้ำหิม ตามตัวคัมโคดหมคยั้งคักอยู่ปลายหางนิต วิ่งไปถึงฤาษี ฤาษีชุบไฟ
 น้ำบ่อนอยไม่เอาเล่า คว่าหางบีบใส่ปากคัมโค (หัวเราะ) กลับมาอีก กลับมา นึกกลับมา
 นึกกลับมา ก็มันเข้าไอ้ตศ ตศกัณฐ์ได้เหมือนกัน มาที่นี้ก็ ฤาษีบอกไอ้หนุมานนะว่าหัวใจอยู่
 ในที่ของฤาษีนี้จำแลงเป็นคนไร้ของไอ้ตศกัณฐ์ไปอีกแล้ว ไอ้หนุมานนะ จำแลงไป (ตา) กลี
 หัวใจอยู่ตรงไหน อยู่โน้นเล่า (เสียงหัวเราะ) เอาเลย (หัวเราะ) เอามา มาถึง พระลักษมณ์
 กอส่งให้พระลักษมณ์ ก็เฮย ๆ ๆ นึกอเห็นหัว บีบหัวใจในหีบ แกก ตายเลย (เสียงหัวเราะ)
 หมดแล้ว จำไม่ได้แล้วครับ

รวมเกียรติสำนวนที่เป็นวรรณคดีการแสดง

เนื้อเรื่องรวมเกียรติเอื้อต่อการแสดงมากด้วยเหตุที่มีทั้งบทโศก บทตลกขบขัน บทกวี เป็นต้น คือ มีตอนคร่ำครวญจากการพลัดพราก มีเรื่องขบขันอันก่อให้เกิดความตลกขบขัน และมีการสงครามเป็นหลักของเรื่องอันทำให้คนดูตื่นเต้น จึงปรากฏว่าคนไทยสมัยต่าง ๆ นำเรื่องรวมเกียรติไปเล่นหนังใหญ่บาง เล่นโขนบาง เล่นละครบาง จึงทำให้รวมเกียรติแตกเป็นส่วนต่าง ๆ มากมาย

ในส่วนนี้ จะแบ่งสำนวนวรรณคดีการแสดงออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

- ส่วนที่เป็นบทละคร โศก

1. บทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
2. บทพระราชนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
3. บทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
4. บทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

- ส่วนที่เป็นบทพากย์โขน โศก

1. คำพากย์รวมเกียรติสมัยอยุธยา
2. บทร้องบทพากย์เรื่องรวมเกียรติ บทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

- ส่วนที่เป็นบทพากย์หนังใหญ่ โศก

1. บทพากย์หนังใหญ่สำนวนวัดขนอน จังหวัดราชบุรี

สำนวนที่เป็นบทละคร

1. รวมเกียรติ บทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมเรื่องรวมเกียรติที่กระจัดกระจายอยู่ให้เป็นหลักฐาน รวมเกียรติสำนวนนี้จึงเป็นส่วนที่ยาวที่สุดและ

มีเนื้อเรื่องสมบูรณ์ที่สุด

โครงร่างของตอนต่าง ๆ

การเริ่มเรื่อง

เริ่มด้วยอวตารปางที่ 3 ของพระนารายณ์ คือ วราหาวตาร¹ กล่าวถึงหิรันตย์กษัตริย์ บำเพ็ญตบะ จนพระอิศวรประทานพรให้มีฤทธิเดช หิรันตย์กษัตริย์จึงสำเร็จความปรารถนาเอา แผ่นดินทั้ง 4 ทวีปลงไปยังบาดาล พระอิศวรต้องให้พระนารายณ์อวตารไปปราบ พระนารายณ์ แปลงเป็นหมู ใช้เขี้ยวเพชรขวิดหิรันตย์กษัตริย์จนตาย

กำเนิดกรุงศรีอยุธยา

เมื่อพระนารายณ์ปราบหิรันตย์กษัตริย์แล้วก็กลับไปเกษียรสมุทร ประทับเหนือบัลลังก์นาค แล้วร้ายเวท บังเกิดคอกบัวผูกขึ้นในพระอุทร ในคอกบัวนั้นมีกุมารคนหนึ่ง พระนารายณ์จึงนำไปถวายพระอิศวร พระอิศวรมัญจาคำให้พระอินทร์ไปสร้างเมืองอยุธยาแล้วให้กุมารองคมนตรีหนึ่ง ประทานนามว่า อโนมาตย์ ไปครองอยุธยา

กำเนิดลงกา

ท้าวสหคัทรหมเห็นเกาะลังกาถูกทิ้งร้าง จึงให้พวกพรหมช่วยกันสร้างเมืองขึ้นใหม่ แล้วให้จตุรพักตรครองเมืองนั้น ท้าวจตุรพักตรมีโอรสกับนางมลิกา คือ ท้าวดัสเตียน

ท้าวอชบาลปราบอสูรพักตร

กล่าวถึงอสูรพักตรโคตรชาเพชรจากพระอิศวรจึงกำเริบ ออกรุกรานหมู่เทวดา ท้าวมาลีวัคคพรหม (มาลีวราช) จึงขอพระขรรค์จากพระอิศวรไปให้ท้าวอชบาลโอรสของท้าว อโนมาตย์ ปราบอสูรพักตร ท้าวอชบาลฆ่าอสูรพักตรตาย

¹คือทามนารายณ์สิบปางของ รัชกาลที่ 6

นารายณ์ปราบนนท

กล่าวถึงนนทผู้มีหน้าที่ล้างเท้าเทวดา แค้นใจที่เทวดาแกล้งทรมานและถอนนมตนจนหัวโล้น จึงไปขอพรพระอิศวรให้มีนิ้วเพชรที่สามารถชี้ให้ใคร ๆ ตาย ครั้นได้นิ้วเพชรนนทก็แค้น ชี้เทวดาทายเป็นจำนวนมาก พระอิศวรจึงให้พระนารายณ์จัดการปราบนนท พระนารายณ์แปลงเป็นอัปสรไปยังนนท แล้วล่อให้นนทรำตาม เมื่อดึงท่านาคาม้วนหาง นิ้วเพชรชี้ลงที่เข้านนท นนทจึงล้มลงก่อนตาย นนททศอวาพระนารายณ์มี 4 กร เอาเปรียบคนผู้มี 2 มือ พระนารายณ์จึงบอกให้นนทไปเกิดใหม่ มี 10 หน้า 20 มือ ส่วนพระองค์จะไปเกิดเป็นมนุษย์ธรรมดา

กำเนิดทศกัณฐ์

กล่าวถึงนางรัชคามเหลื้ท้าวลัสเตียน ประสูติโอรส คือ ทศกัณฐ์ และกุมภกรรณ เมื่อทศกัณฐ์อายุ 4 ปี ก็ลาบิดามารดาไปเรียนวิชากับพระโคบุตร วันหนึ่งไปหักต้นไม้ในสวนของพระอรชุน พระอรชุนจึงแฉลงศร เป็นนาคไปมัดทศกัณฐ์ ในที่สุดพระโคบุตรต้องมาขอร้องให้อรชุนปล่อยทศกัณฐ์

กำเนิดพิเภก

ครั้นพระอิศวรเห็นว่านนทลงไปเกิดเป็นทศกัณฐ์แล้ว จึงให้เทวดาอีกองค์ลงไปเกิดเป็นพิเภก เพื่อให้เป็นผู้ช่วยพระรามในการสงคราม

กำเนิดนางชुบ พาลี และสุกรีพิ

กล่าวถึงท้าวโคทมบำเพ็ญตบะอยู่สองพันปี จนนกกะจวบเข้าไปพักใ้ช้อยู่ในหนวดพระฤาษี วันหนึ่งนกกะจวบตัวผู้บินไปหาอาหารแล้วหลงติดอยู่ในคอกบัว จนรุ่งเช้าจึงไ้กลับมากหานางนก นางนกทอว่า วาพอนกมีฐ์ พอนกจึงสาบานว่าถ้าตนมีฐ์จริง ขอให้ยาปพระโคทมคกอยู่กับตน พระโคทมจึงถามว่าคนมีบาปด้วยเรื่องใด นกตอบว่าด้วยเหตุที่พระโคทมไม่มีโอรสสืบราชสมบัติ

ท้าวโคทมจึงตั้งพิธีขูบนางกาลอัจนาขึ้นจากกองไฟ และต่อมามีบุตรชื่อสวาทะ กล่าวถึงพระอินทร์ คิดจะลงไปช่วยพระรามปราบทศกัณฐ์จึงไปเข้าหานางกาลอัจนา จนมีลูก คือพาลี ต่อมานาง เกิดประศิกัษณะพระอาทิตย์ พระอาทิตย์จึงลงมาสมสู่กับนางจนมีลูก คือ สുകรีพ

พระฤาษีเลี้ยงลูก

วันหนึ่งพระโคทมอุ้มสุกรีพ ให้พาลีขี่คอ แล้วจูงสวาทะไปที่แม่น้ำคงคา สวาทะจึงบ่นว่าที่ถูกตัวเองให้เกิน ลูกคนอื่นอุ้มไป ครั้นพระโคทมทราบความจริงจากสวาทะ จึงตั้งสัตย์อธิษฐานเลี้ยงเด็กทั้งสาม สวาทะว่ายน้ำกลับมหาห้วง ส่วนพาลีและสุกรีพว่ายน้ำข้ามฝั่งไปแล้ว กลายเป็นลิง เข้าไปอยู่ในป่า ร้อนถึงพระอินทร์ทอสร้างเมืองซีคชินให้

กำเนิดหนุมาน

พระโคทมกลับไปหานางกาลอัจนาแล้วสำเภาให้นางจมอยู่กนสมุทร นางกาลอัจนาโกรธสวาทะ ที่บอกความจริงแก่พระโคทม จึงสำเภาให้สวาทะไปยืนตีนเดียว กินลมอยู่ในป่า ครายเมื่อมีลูกเป็นวานรจึงจะพันคำสาป

พระอิศวรคิดจะช่วยพระนารายณ์ปราบยักษ์ จึงให้พระพายเอาเทพอาวุธไปซัดเข้าปากนางสวาทะ นางตั้งครรภ์อยู่ 30 เดือน จึงคลอดหนุมาน หนุมานเกิดมาก็มีอายุ 16 ปี กระจกโลกออกมาทางปากแม่หาว เป็นดาว เป็นเดือน มีขนเพชร และเขี้ยวแก้ว

วันหนึ่งหนุมานไปหักต้นไม้ในอุทยานของพระอูมา พระอูมาจึงสำเภาให้กำลังลดลงครึ่งหนึ่ง แต่จะโคกกำลังกลับคืนเมื่อพระรามลูบทัดตลอดทาง ต่อมาพระพายพาหนุมานไปเฝ้าพระอิศวร พระอิศวรให้หนุมานไปอยู่กับท้าวชมพูพาน

รามสูร เมขลา

วันหนึ่ง ขณะที่เทวดาและนางอัปสรพ้อนรำกัน รามสูรออกจากกليبเมขมาเห็นนางเมขลาโยนแก้ว รามสูรต้องการจะโคกแก้วนั้น จึงรุกไล่เมขลา รามสูรขวางขวางหมายจะให้ถูกนาง แต่นางก็หลบหลีกได้ รามสูรคิดตามนางไปจนพบพระอรชุน รามสูรจับขาทั้งสองของพระ

อรุณฟ้าคลงกับเหลี่ยมเขาพระสุเมรุจนตาย ยังผลให้พระสุเมรุทรุด

สุครีพก็งเขาพระสุเมรุ และพาลีแย่งนางคารา

พระอิศวรประกาศหาคณกิง เขาพระสุเมรุ สุครีพบอกให้เทวดาช่วยกันฉุดกระชากนาค
สุครีพเอาน้ำจี้สะกือนาค นาคสะกุงจึงหดตัวรั้งเขาพระสุเมรุให้ตั้งตรงคังเดิม ต่อมาพาลีมา
เฝ้าพระอินทร์ พระอิศวรจึงฝากมอบแก้วใส่นางคาราไปให้สุครีพ พระนารายณ์ก็คัดค้าน แต่พาลี
สาบว่าถ้านาคไม่นำไปให้สุครีพ ขอให้คายถวายศรพระราม แต่พาลีก็เปิดมอบก่อน แล้วเอา
นางคาราไว้เป็นสาวหาเสียเอง

กำเนิดนางชুম (มณโฑ)

กล่าวถึงนางกบตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่อาศรมของพระฤาษี 4 คน วันหนึ่งเห็นนางนาค
มาคอยพิงใส่อ่างนมของพระฤาษีเพื่อแก้แค้นที่พระฤาษีคำหานาง เรื่องไปเสพยาสังวาสกับงูคิน
ด้วยความกตัญญูต่อพระฤาษี นางกบจึงกระโดดลงไปให้อ่างนม ครั้นพระฤาษีกลับมา เห็น
นางกบตายอยู่ในอ่างนมก็เป่ามนต์เสกให้ฟื้น ครั้นทราบว่านางยอมตายแทนพระฤาษี ฤาษีจึง
ชูมนางกบให้เป็นหญิงงามชื่อ มณโฑ แล้วนำไปถวายพระอิศวร พระอิศวรมอบให้เป็นข้าวงษ์
ของพระอูมา

ทศกัณฐ์โดนางมณโฑ

กล่าวถึงวิรุพหกออกจากบาดาลขึ้นไปเฝ้าพระอิศวร เมื่อถึงท้องพระโรงก็กราบพระ
อิศวรทุกชั้นบันได โดยไม่ได้ดูก่อนว่า พระอิศวรไม่ได้มีอยู่ ณ ที่นั้น สารภูจึงร้องตักแก้วเราะ
เยาะ วิรุพหกโกรธมาก ถอดสังวาลนาคขว้างไปทำให้เขาไกลาสทรุด

พระอิศวรสั่งให้ทศกัณฐ์มาช่วย ทศกัณฐ์จึงเขาให้ตั้งตรงคังเดิมได้ จึงขอพระอูมาเป็น
รางวัล ขณะที่ทศกัณฐ์พาพระอูมากลับไป พระนารายณ์ก็ปลอมเบี่ยงยักษ์แก่ยื่นปลุกคนไม้เอาทาง
ยอลงดิน ทศกัณฐ์ผ่านมาเห็น ก็หัวเราะเยาะว่ายักษ์แก่ง โย่ง แก่งจึงบอกว่าทศกัณฐ์ก็ไป
ไปเอาหญิงจัญไรมา น่าจะขอนางมณโฑ ทศกัณฐ์จึงกลับไปขอนางมณโฑแทน แต่ขณะที่พานาง
กลับลงกา ถูกพาลีแย่งตัวนางไป

กำเนียดองคต

ทศกัณฐ์ไปขอร้องให้พระโคบุตรช่วยขอมณโฑคืน ฤาษีโคบุตรจึงไปขอร้องฤาษีองคต ให้ช่วยผูกกับพาลี พาลีจึงยอมคืนนางให้ แต่ขณะนั้นมณโฑตั้งครภอยู่ ฤาษีองคตจึงเอาลูกนาง ไปฝากทองแพะไว้ แล้วคืนมณโฑให้ทศกัณฐ์ไป ครั้นเด็กครบกำหนดจึงแหะออกจากทองแพะ แล้วให้ชื่อว่า องคต

ทศกัณฐ์หาวิธีออกจิต

ทศกัณฐ์ไปหาฤาษีโคบุตรให้ช่วยออกจิต พระฤๅษีทั้งพิธีทำให้แล้วเก็บดวงจิตไว้ที่อาศรม ฝ่ายทศกัณฐ์ก็กำเวปคิกจะชิงนุบบนแก้วจากอุเบรันทที่ชายอุเบรันทไปขอให้พระอิศวรช่วย พระอิศวร จึงถองนางข้างไปปักอกทศกัณฐ์เป็นการลงโทษ แต่ทศกัณฐ์ยังเที่ยวระรานเทวดา ลอบสมสู่ กับนางฟ้า รวมทั้งปลอมเป็นปลาร่วมสมสู่กับนางปลา จนมีลูกชื่อ สุพรรณมัจฉา แปลงเป็น ข้างเขาสมสู่กับนางข้าง มีลูกชื่อ กิริชร กิริวัน

รณพัตกรรบกับพระอินทร์

ทางฝ่ายมณโฑมีลูกกับทศกัณฐ์ ชื่อ รณพัตกร ส่วนนางสนมต่างก็มีลูกกับทศกัณฐ์รวม เรียกว่า สหัสสกุมาร

รณพัตกรไปเรียนวิชากับพระโคบุตรจนจบ แล้วบำเพ็ญสมาธิอยู่ 7 ปี จึงขอสร พรหมาสตร์และมนต์แปลงพระอินทร์จากพระอิศวร ขอศรนาศจากพระพรหม และขอศรวิษณุ- ปาณัมจากพระนารายณ์

ต่อมาทศกัณฐ์บอกให้รณพัตกรไปปราบพระอินทร์ รณพัตกรยกทัพไปรบกับพระอินทร์ พระอินทร์สู้ไม่ได้หนีไป ทศกัณฐ์จึงเปลี่ยนชื่อรณพัตกร เป็นอินทวิชิต

กำเนียดทรพาและทรพี

ยักษ์นนทกาลไปเกี่ยวนางฟ้าชื่อมาลี นางไปฟ้องพระอิศวร พระอิศวรจึงสาปให้นนทกาล ไปเกิดเป็นควาย ชื่อ ทรพา และถูกบุตรชื่อทรพีฆ่าตาย เมื่อนนทกาลลงมาเกิดเป็นทรพาก็ฆ่าลูก

ชายทุกตัว แค้นางนิลาภาสรวแอบไปตลอดทรีปีในถ้ำ แล้วฝากลูกให้เทวดาช่วยเลี้ยงดู

ไมยราพทำพิธีออกจิต

กล่าวถึงสหมลิวันทรามว่าทศกัณฐ์โอรสท้าวสหัสเดียนมีไค้ตั้งอยู่ในธรรม จึงสั่งมหายม
ยักษ ๘ เป็นโอรสไม่ให้คบกับทศกัณฐ์ มหายมยักษมีมีเหลือชื่อ พีรากวน มีลูกชื่อไมยราพ

ไมยราพเรียนมนต์สะกดทัพจากพระสุเมธคาบส ต่อมาพระสุเมธคาบสทำพิธีออกดวงใจ
ให้ไมยราพ ขณะทำพิธีมีแมลงภูทองบินออกจากปากไมยราพ สุเมธคาบสจับไว้แล้วบอกให้ไมยราพ
เอาแมลงภูซึ่งคือ ดวงจิตของไมยราพไปไว้ที่เขาตรีภูฏ

ท้าวทศรถปราบปฤตต์นคยักษ

เมื่อท้าวอชบาลสิ้นพระชนม์ ท้าวทศรถได้ครองราชสมบัติต่อ มีมีเหลือ 3 คน คือ
เกาสูริยา ไกยเกษี และสมุทราชา

วันหนึ่งพระอินทร์ เสด็จท้าวทศรถไปปราบปฤตต์นคยักษซึ่งรุกรานเทวดานางฟ้าในสวรรค์
นางไคยเกษีขอไปช่วย และได้ใช้แขนสอดแทนเพลาารถของท้าวทศรถซึ่งหักลงระหว่างการรบ
ท้าวทศรถจึงประทานพรให้แก่นางให้ขอสิ่งทีนางปรารถนาได้ทุกประการ

ท้าวทศรถทำพิธีขอลูก

ท้าวทศรถนิมนต์ฤๅษีทั้ง 4 คือ พระวชิษฐ์ สวามิตร วัชอัคคี ภารทวาช มาทำพิธีขอลูก
ฤๅษีทั้งสี่ไปเชิญฤๅษีไลโกฏมาเป็นประธาน จากนั้นฤๅษีทั้งห้าไปเข้าเฝ้าพระอิศวรขอลูกเชิญพระ
นารายณ์ให้เสด็จอวตาร พระนารายณ์และพระลักษมีตกลงที่จะอวตารลงไปปราบทศกัณฐ์

ฤๅษีทั้งห้ากลับไปทำพิธี ครั้นพิธีดำเนินไปครบ 3 วัน ก็มีสุรทูตจากข้าวทิพยจำนวน
4 พัน ออกมาจากกองไฟ ขณะนั้นนางมณฑิไค้กลืนข้าวทิพยก็ให้ภากนาสูรไปเอามาให้ ภากนสูร
โคมมาไค้ครั้งนั้น ที่เหลืออีก 3 พันครั้ง ท้าวทศรถแบ่งให้มที่เหลือทั้งสามเสวย

กำเนิกพระราม พระลักษมณ์ พระพรต และพระสัตรุก

ครั้นเวลาใกล้คลอก มเหสีทั้ง 4 ของพระอินทรกลงมาช่วยดูแลมเหสีทั้ง 3 นาง เคาสุรียาประสูติพระราม นางไภยเกษีประสูติพระพรต . นางสมุทราชาประสูติพระลักษมณ์ และพระสัตรุก

กำเนิกสีดา

ฝ่ายนางมณฑิ ประสูติสีดา พิเภกทำนายว่านางเป็นกาลกิติให้ลอยแพไป ทศกัณฐ์ เคาสีดาใส่ยอบทอง ให้สุกรสารเอาไปทิ้ง สุกรสารทิ้งลงไปในมหาสมุทร มีคอกบัวโผล่ขึ้น มารับยอบทอง นางเมขลาและเทวดาที่รักษาพระสมุทรช่วยดูแลกุมารน้อย ยอบทองลอยไปถึง บริเวณที่อยู่ของพระชนกฤาษี

พระชนกเปิดยอบดู เห็นเด็กก็ใจ เอานิ้วชี้ใส่ปากนาง นางก็ถูกนมจากนิ้วพระฤาษี แก่แล้วพระชนกก็คิดว่า หากจะเลี้ยงนางไว้กลัวจะเป็นที่ครหา จึงเอานางไปฝังไว้ใต้ต้นไม้

พระรามพระลักษมณ์ปราบกากนาสูร

ทศกัณฐ์สั่งกากนาสูรไปรังควาญพระฤาษี พระวสิษฐสูวามิตรจึงมาขอพระรามพระลักษมณ์ ไปปราบ พระรามพระลักษมณ์สามารถฆากากนาสูร และสวาหุได้ ส่วนมารีสูตูกชายกากนาสูรหนี กลับไปลงกา

พระรามยกศร

กล่าวถึงพระชนกชุกหาสีดาใต้ต้นไม้พบ จึงตั้งสัตยาธิษฐานต่อเทวดาขอให้โค อสุภราชหานางพบ ครั้นพบนางก็พากลับเมือง พระชนกสละเพศคานบสกลับไปครองมิดิลา

พระชนกประกาศแก่ท้าวพระยาทั้งหลายว่า ถ้าใครสามารถยกธนูมหาโมลีได้จะยกสีดา ให้ พระวสิษฐสูวามิตรจึงบอกให้พระรามพระลักษมณ์ไปมิดิลา ขณะที่พระรามเดินชมปราสาท พระชนก เวยุสตามกับสีดาค่างก็มีจิตประคิพัทธกันทันที

เมื่อถึงเวลายกศร ไม่มีท้าวพระยาคนใดสามารถยกขึ้น พระรามจึงให้พระลักษมณ์
ไปลองนำหนักขนู พระลักษมณ์สามารถยกขนูได้ พระรามจึงออกไปยกขนูแล้วก็แผลงศร บังเกิด
เสียงดังสนั่นไปทั่ว พระชนกจึงส่งสาส์นไปเชิญท้าวทศรถมารวมพิธีอภิเษกสมรส

พระรามพบรามสูร

ระหว่างทางที่พระรามพาสีคากลับอยุธยาได้พบกับรามสูร รามสูรทำพระรามรบแต่
แพ้พระรามจึงถวายศรให้พระราม พระรามฝากศรไว้กับพระพิรุณ

ทรพีฆ่าพ่อ

กล่าวถึงทรพีเมื่อเติบโตใหญ่กล้าหาญร่ายเท้าพ่อ ครั้นเห็นวายุร่ายเท้าเทากันจึงไปทำ
พ่อชวิศ และสามารถชวิศพอกาย

ทรพีสู้กับพาลี

เมื่อฆ่าทรพาแล้ว ทรพีก็เที่ยวระรานเทวคา พระอิศวรทราบจึงสาปให้ตายด้วยมือ
พาลี แล้วให้ไปเกิดเป็นมังกรกรรฐ์ตายด้วยศรพระราม

ทรพีเข้าไปหักโค่นต้นไม้ในสวนของพระยาพาลี แล่งประกาศท้าเจ้าเมืองชิตชินออก
มาสู้กัน พาลีกับทรพีสู้กันทั้งวันก็ไม่แพ้ชนะกัน พาลีจึงชวนไปสู้ในถ้ำแล้วตั้งสุครีพว่า ถ้าเห็นเลือด
ใสซึ่งเป็นเลือดคนให้ปิดปากถ้ำเสีย พาลีเห็นว่าทรพีมีฤทธิ์มาก จึงถามว่าเทวคาองค์ใดคุ้มครอง
ทรพีบอกว่าไม่มีเทวคาองค์ใดช่วย เทวคาที่รักษาทรพีจึงออกจากตัวทรพี พาลีก็สามารถฆ่า
ทรพีได้

ครั้นสุครีพเห็นเลือดใสเพราะปนกับน้ำฝน จึงรีบปิดปากถ้ำแล้วกลับเมือง ส่วนพาลี
เห็นถ้ำปิดก็คักหัวทรพีวางไปที่ปากถ้ำ เมื่อกลับไปถึงเมืองก็ไล่สุครีพออกไป

พระรามถูกเนรเทศ

ขณะที่ท้าวทศรถเตรียมจะสละราชสมบัติให้พระราม นางคอมมูซึ่งผูกใจเจ็บพระราม
ก็เข้าไปยุยงนางไภยเกษีให้ขอขมาลี้ภัยให้พระพรต เทวคาคลีใจให้ไภยเกษีเห็นผิดเป็นชอบจึง

ไปทางสัญญาที่ท้าวทศรถเคยประทานให้โดยขอราชสมบัติให้พระพรต และให้พระรามออกเดิน
ป่า 14 ปี ท้าวทศรถจำใจต้องให้ตามที่นางขอ

ครั้นพระราม พระลักษมณ์ และสีดาออกจากเมือง ท้าวทศรถก็เส้รำโศกจนสิ้น
พระชนม์ ส่วนพระราม พระลักษมณ์ และสีดา เดินทางไปถึงแม่น้ำสะโตง พบพรานชู้
พรานชู้ขับพารามแม่น้ำสะโตง ได้พบฤๅษีสัตวราช และพระสรภังคฤาณี จากนั้นพระรามไป
บำเพ็ญพรตที่เขาสัตกภู

พระพรตพระสัตรุกออกตามพระราม

เมื่อพระพรตพระสัตรุกทราบเรื่องท้าวทศรถสิ้นพระชนม์ และเรื่องพระรามถูกเนรเทศ
ก็โกรธโดยเกษมมาก ออกติดตามพระรามทันที นางไถยเกษและเกาสุริยาขอตามไปด้วย เมื่อ
ถึงแม่น้ำสะโตง ชู้ชู้ก็นำทางไปพบพระราม พระพรตขอร้องให้พระรามกลับไปครองเมือง แต่
ไม่สำเร็จ พระพรตจึงขอประทานฉลองพระบาทของพระรามไปแทนแล้วจึง เดินทางไปพักอยู่ที่
ชายแดนอยุธยา คอยจนกว่าพระรามจะกลับ

พระรามพบพิราพ

พระรามพระลักษมณ์และสีดาพลัดเข้าไปในสวนของยักษ์พิราพ แล้วเก็บกินชมพู
พระราทอง ซึ่งพิราพหวงมาก ครั้นยักษ์ที่เฝ้าสวนเห็นดังนั้นก็กรูกันเข้ามาจับ แต่พระลักษมณ์
จัดการฆ่าตายหมด ขณะนั้นพิราพกลับจากการไปเที่ยวระรานเทวดานางฟ้าในสวรรค์ เห็น
มนุษย์มาแอบกินชมพูของตนก็โกรธ ครั้นเหลือบไปเห็นสีดาก็หลงรัก จึงร้ายเวทให้ทองฟ้า
มีคมีคแล้วอุ้มสีดาหนี พระรามແລงศรเป็นพระอาทิตย์ จึงเห็นตัวพิราพ ในที่สุดก็ฆ่าพิราพตาย

พระลักษมณ์ปราบกุมภกาศ

กล่าวถึงกุมภกาศ ลาส่ามันักษาและชีวหามีคามารคาออกไปตั้งพิธีขออาวุธจากพระ
เป็นเจ้า พระพรหมโยนพระขรรค์ลงมาให้ แต่กุมภกาศต้องการให้พระพรหมส่งถึงมือ จึง
บำเพ็ญตบะต่อไป เณรฤๅษณ์มาเที่ยวเล่น พบพระขรรค์ตกอยู่จึงหยิบกวัดแกว่ง แสง

พระขรรค์เข้าคุกมณฑกาศ จึงรบกันพระลักษมณ์เข้าคุกมณฑกาศ

ชีวหาแลบลิ้นปิดเมือง

ทศกัณฐ์ชวนมณโฑ และนางสนมไปเที่ยว สั่งให้ชีวหารักษาเมืองแทน 7 วันผ่านไป ชิวหายังไม่เห็นทศกัณฐ์กลับลงกา ทั้งรู้สึกเหนื่อยอ่อน เพราะไม่ได้พักผ่อนเลย จึงเนรมิตกายใหญ่โตแลบลิ้นปิดลงกาไว้ แลวนอนพักผ่อน ครั้นทศกัณฐ์กลับมา มองไม่เห็นเมือง จึงขวางจักรไปตัดลิ้นชีวหาซาก ชิวหาจึงถึงแก่ความตาย

สามนักขาเกี่ยวพระราม

ตั้งแต่ชีวหาผู้เป็นสามีตาย สามนักขาเสียใจมากออกเที่ยวไปในป่า วันหนึ่งไปพบพระรามที่หลงรัก แปลงกายเป็นนางมณุษย์เข้าไปเกี่ยวพระราม แม้พระรามจะไม่ใยดีด้วย สามนักขายังตามไปจนถึงอาศรม ครั้นเห็นสีตาค้างใจท้อแท้ พระรามพระลักษมณ์จึงตัดหูตัดจมูก ตัดมือ ตัดเท้าของนางสามนักขากลับไปฟ้องพี่ชาย คือพระยาขร พระยาขรยกทัพมารบ แต่ถูกพระรามฆ่า นางไปฟ้องพระยาทุษณ์ และตรีเศียร ทั้งสองยกทัพมารบ แต่กตัญญูด้วยศรัทธาพระราม

คามกวาง

สามนักขากลับไปฟ้องทศกัณฐ์ พร้อมทั้งชมความงามสีดา ทศกัณฐ์หลงใหลสีดาเป็นอันมาก ออกอุบายลักสีดาโดยให้มารีศแปลงเป็นกวางทองไปล่อสีดา สีดาเห็นกวางทองก็ขอร้องให้พระรามจับมาไว้ เป็นเพื่อนเล่น พระรามไม่เต็มใจออกไปจับเพราะทราบว่าไม่ใช่กวางธรรมดา แต่ทนอ่อนวอนของสีดาไม่ได้ จึงสั่งให้พระลักษมณ์อยู่ดูแลนาง ส่วนกวางทองเมื่อเห็นพระรามตามมากก็ตกใจสุดขีด กลับร่างเป็นยักษ์ พระรามແฉงศรถูกมารีศ มารีศแกล้งร้องเป็นเสียงพระราม สีดาได้ยินก็สั่งให้พระลักษมณ์ออกตามไปถูก ฝ่ายทศกัณฐ์ได้โอกาสจึงปลอมเป็นฤาษีเข้าไปพูดสรรเสริญทศกัณฐ์ แล้วอุ้มสีดาเหาะหนีไป

ทศกัณฐ์พบสคายู

กล่าวถึงพระยานกศคายูกำลังบินไปเฝ้าพระราม เห็นทศกัณฐ์อุ้มสีคากเข้าซัดขวาง จึงเกิดการต่อสู้กัน สคายูเผลอบอกว่าตนกลัวเฉพาะแหวนพระราม ทศกัณฐ์จึงถลกแหวนจากสีคากวางถูกสคายูปักหัก แล้วพาสีคาเหาะกลับลงกา สีคาฝากพระยาบงทองให้เล่าเรื่องถวายพระราม แล้วฝากสไบไว้กับวานรให้ถวายพระราม ฝ่ายสคายुकาบแหวนนั้นไว้ ทรามเมื่อได้พบพระรามถวายแหวนให้แล้วจึงสิ้นใจ

พระรามฆ่าพาลี

กล่าวถึงหนุมาน เหาะมาเห็นพระรามพระลักษมณ์บรรทมอยู่ใต้ต้นไม้ จึงแกล้งรุกไปไม่ให้ทององค์พระราม พอพระลักษมณ์ได้ ก็วิ่งมาลี้ภัยพระลักษมณ์ไป พระรามเห็นหนุมานก็พูดกับพระลักษมณ์ว่า คงจะไม่ไล่ลิงป่าเพราะมีกุนฑล ขนเพชร และเขี้ยวแก้ว หนุมานได้ยินจึงลงมาถวายตัวแก่พระรามตามที่นางสวาหะสั่งเอาไว้ จากนั้นหนุมานไปหาสุครีพมาเฝ้าพระราม

สุครีพเล่าเรื่องกัณภัยพาลีถวายพระราม แล้วขอร้องให้พระรามฆ่าพาลี สุครีพกลับไปชี้คิชินท่าพาลีรบสุครีพล่อพาลีให้ไปใกล้พระราม แต่พระรามแยกไม่ออกว่าใครคือพาลี จึงนึกขานัญชานุกขอมือสุครีพ

พระรามแฉลงศรพาลี พาลีจับศรไว้ แล้วบอกว่าพระราม พระรามแสดงตนเป็นพระนารายณ์ แล้วข่าวความถึงความผิดของพาลี ครั้นพาลีสำนึกผิด พระรามก็ขอเลือกเพียง 1 หยด และพาลีจะคงมีแผลขนาดเส้นผมผ่าได้เจ็บเสียว แต่พาลีไม่ยอม กลับสอนสุครีพเรื่องการครองเมือง แล้วยอมให้ศรพระรามปักอกถึงแก่ความตาย

พระรามประชุมพล

หลังจากพระรามสถาปนาให้สุครีพครองชีคิชินแล้ว ก็ออกเดินทางไปจนถึงเขาคันธมาทน์ ได้พบพระยาบงทองและโคสไบจากวานร

พระรามโศกเศร้าคร่ำครวญถึงสีคาเป็นอย่างมาก พระลักษมณ์จึงกลับไปชี้คิชินเพื่อเร่งให้สุครีพยกพลมาที่คันธมาทน์ ขณะที่สุครีพ องคต ชมพูพาน และหนุมานเดินทางไปเฝ้าพระราม

ได้พบกับฤทธิกันซึ่ง เป็นทหารของทศกัณฐ์ เกิดปะทะกันแต่หนุมานฆ่าฤทธิกันได้

สุครีพขอพระรามว่า ไม่นกล้าขอกำลังจากท้าวชมพูช่วยท้าวชมพู เป็นเพื่อนกับพาลี พระรามจึงให้หนุมานถือสาส์นไปยังท้าวชมพู แม้ว่าท้าวชมพูได้ยินนามพระนารายณ์แล้วตกใจ แต่ยังไม่แน่ใจว่าเป็นสาส์นของพระนารายณ์จึงไม่ยอมไป ครั้นตกกลางคืนหนุมานจึงร้ายมนต์สะกดให้ทุกคนในวังหลับแล้วอุ้มท้าวชมพูไปถวายพระราม ท้าวชมพูเห็นพระรามคือพระนารายณ์ จึงยอมสวามิภักดิ์ ทางฝ่ายเมืองชมพูเกิดโกลาหลเพราะท้าวชมพูหายไป นิลพัทจึงออกติดตามแปลง เป็นแมลงวันทองบินไปหาท้าวชมพู ท้าวชมพูบอกให้นิลพัทสวามิภักดิ์พระราม

ขณะที่สุครีพและท้าวชมพูเกณฑ์ไพร่พล พระรามก็ได้ประเคนสรรพมาช่วยอีกแรงหนึ่งด้วย พมยักษบึกหลัน, บุษมาลี และสัมพาที

ครั้นพระรามได้กำลังพลมากพอแล้ว จึงสั่งให้หนุมาน องคต และชมพูพานเดินทาง ไปเฝ้าสีดา ระหว่างทางเกิดปะทะกับมัยกษบึกหลันซึ่งเป็นยักษ์ถูกสาป องคตฆ่ามัยกษบึกหลันได้ เดินทางต่อไปถึงเมือง ๆ หนึ่งตั้งอยู่กลางป่า หนุมานเข้าไปในปราสาท พบนางบุษมาลีซึ่งเป็น นางฟ้าถูกสาป นางบอกทางไปลงกาให้แล้วนางก็พันคำสาป ต่อจากนั้นเดินทางไปพบสุวรรณมาลี นิ่งอยู่กลางมหาสมุทร นางแนะนำให้ไปหาพระชฎิล พระชฎิลบอกให้ไปที่เขาเหมติรันแล้วจึงข้ามฝั่งไปลงกา

วานรทั้งสามรอนแรมไปถึงถ้ำ ๆ หนึ่ง สัมพาทีพระยานกษัตริย์ถูกพระอาทิตย์สาปเพราะ เคยบินไปจิกรดพระอาทิตย์ ได้ยินวานรทั้ง 3 คอยกัน ก่อสาช่วยเหลือพาวานรทั้งสามเหาะไป ถูเมืองลงกา จากนั้นหนุมานฝากองคตและชมพูพานไว้กับสัมพาที ส่วนตัวเองจะข้ามไปเฝ้าสีดา
แต่ยู เกี่ยว

หนุมานลองตีพระนารทฤาษี

หนุมานเหาะมาพบนางผีเสื้อสมุทรเกิดสู้กัน หนุมานเข้าไปในปากนางแล้วฆ่านางตาย จากนั้นเหาะต่อไป ครั้นเห็นอาศรมฤาษี จึงเหาะลงไปนมัสการพระนารทฤาษีตามทางไปลงกา

พระนารทบอกว่าเหาะเลยมาแล้ว หนุมานจึงขอพักอาศัยกับพระนารทคืนหนึ่ง

หนุมานคิดองวิชาพระนารท จึงเนรมิตตัวให้ใหญ่จนคับศาลา แล้วตำหนิพระนารท ว่าให้ที่ไม่ว่างนอน พระนารทจึงเนรมิตศาลาใหญ่ หนุมานก็ทำตัวให้ใหญ่เท่าศาลาอีก พระนารท ต้องเนรมิตศาลาใหญ่อีก พระนารทมันดลให้ฝนตก หนุมานหนาวมากจึงยอมแพ้พระนารท พระนารทพาไปผิงไฟ ครั้นตอนเช้าพระนารทเสกไม้เป็นปลิงทิ้งลงไปในสระ แล้วห้ามไม่ให้ หนุมานไปกินน้ำในสระนั้น แต่หนุมานไม่เชื่อ ปลิงจึงเกาะหนุมาน หนุมานโวยวายให้พระนารท ช่วย แล้วขอขมาพระฤาษี จากนั้นเหาะต่อไปถึงเขานิลกาลา

ถวายเป็น

หนุมานเหาะไปยังปราสาททศกัณฐ์ แต่หาสีดาไม่พบ จึงต้องกลับไปตามพระนารทฤษี พระนารทบอกว่า สีดาอยู่ในสวนของทศกัณฐ์ หนุมานเหาะกลับไปเห็นทศกัณฐ์กำลังเกี่ยวสีดา แต่นางไม่ยินดียิ่ง ครั้นทศกัณฐ์กลับไปที่ สีดาเตรียมผูกคอตาย หนุมานจึงเข้าไปช่วยได้ทัน แล้ว ทูลข่าวเรื่องพระรามพร้อมทั้งถวายเป็นกับสไบและอั่งถึงตอนที่สีดาสบคากับพระราม สีดาจึง ผากหนุมานไปบอกให้พระรามมารับคนที่ลึงกา

เขาลงกา

หนุมานคิดจะลองฤทธิชัย จึงเที่ยวหัดคนไม่ทำลายสวน เกิดปะทะกับทหารทศกัณฐ์ และสหัสสุกุมาร ครั้นทศกัณฐ์ทราบเรื่องก็ให้อินทรชิตไปจัดการ อินทรชิตแกลงศรนาศบาศไป มัดหนุมานไว้ หนุมานยอมให้อินทรชิตจับไป แม่ทหารทศกัณฐ์จะพยายามฆ่าหนุมานด้วยวิธีใด ๆ หนุมานก็ไม่ตาย หนุมานจึงคิดทำลายเมืองลงกาโดยบอกให้ทหาร เอาผ้าสาส์นนำมันมาพันตัว เอาฟางมัดอีกที แล้วจุดไฟเผาตนจึงจะตาย ครั้นหนุมานถูกเผาไฟ ก็กระโดดโลดเต้นไปทั่ว ปราสาท ทั่วเมืองลงกา แล้วเหาะไปให้พระนารทฤษีดับไฟให้ พระนารทแนะนำให้ใช้น้ำลายกับ ไฟ ต่อจากนั้นหนุมานก็กลับไปหาองคคชมพูนแล้วจึงกลับไปเฝ้าพระราม

พิเภกถูกขับ

คืนหนึ่งทศกัณฐ์ฝันร้าย พิเภกจึงทำนายว่า ถ้าทศกัณฐ์ทำสงครามกับพระรามจะสูญเสีย

วงศ์กษัตริย์มด วิถีสะเคาะเกราะหาคือ ต้องส่งลีลาคืน ทศกัณฐ์โกรธมาก จึงไล่พิเภกออกจากดงกา
แล้วสั่งให้ตรีชاکา ชายาพิเภก ไปเป็นข้ารับใช้ลีลา ส่วนพิเภกเมื่อถูกขับไล่ก็ไปเข้าฝ่ายพระราม

ทศกัณฐ์ส่งสุภะสาร ไปสืบข่าว

ฝ่ายพระรามเริ่มเคลื่อนทัพไปยังมหาสมุทร ทศกัณฐ์ได้ยินเสียงอีกทีจึงส่งสุภะสาร
ไปสืบ เหตุการณ์ สุภะสารแปลงตัวเป็นเหยี่ยว ถูกเหล่าวานรทำร้าย จึงแปลงเป็นลิงป่าปลอม
เข้าไปอยู่ในกองทัพลิง แต่พิเภกทราบว่ามีลิงปลอมอยู่ในกองทัพ พระรามจึงให้หนุมานไปจัดการ
หนุมานเนรมิตกายให้ใหญ่ บดบังกองทัพสุภะสาร เห็นก่อกองใจกลัว หนุมานจับได้เพราะสุภะสาร
ไม่มีเงา ชมพูพานเสนอให้ลักหน้าและประจานเป็นการลงโทษ สุภะสารได้รับความอับอายมาก
กลับไปเล่าให้ทศกัณฐ์ฟัง

ทศกัณฐ์ปลอมเป็นโยคี

ทศกัณฐ์คิดจะฆ่าพิเภก จึงปลอมเป็นโยคีเข้าไปหาพระราม พยายามเกลี้ยกล่อมให้
กลับไป แต่ครั้งนี้เห็นว่าพิเภกทราบว่าตนเป็นโยคีปลอม จึงรีบลากลับไป

นางลอย

ทศกัณฐ์กลับไปลงดงกาศด้วยความแค้นใจ คิดจะตัดศึกพระราม จึงให้เบญจกายแปลง
เป็นลีลาตายลอยน้ำไปหน้าทัพพระราม

ครั้นพระรามลงสรง เห็นลีลาปลอมลอยน้ำมา เข้าใจว่าเป็นลีลาจึงคร่ำครวญสลับไป
หนุมานแนะนำให้เอาศพนางวางบนกองไฟ เบญจกายทนร้อนไม่ได้จึงเหาะหนีไป หนุมานตามไป
จับมาได้ พระรามซักถามเอาความจริงกับนาง แล้วก็ปล่อยนางไป หนุมานพาเบญจกายไปส่งและ
ไถ่ นางเป็นเมีย

หนุมานทะเลาะกับนิลพัท

ชามพูวราชเสนอให้จองถนนข้ามไปลงกา พระรามให้สุครีพรับนิลพัท สุกครีพให้นิลพัท
กุมวานร เมืองชมพู และให้หนุมานกุมวานร เมืองชีกะชิน ขณะที่ตมสมุทร หนุมานโกรธที่นิลพัทเอา

เท้ารับก้อนหินที่ตนทิ้งลงไป จึงเกิดการประลองฝีมือกัน พระรามจึงแยกให้สีลพัทกลับไป
ครองซีกซิ่น แล้วสั่งให้หนุมานทำถนนให้เสร็จภายใน 7 วัน

หนุมานกับนางสุพรรณมัจฉา

ครั้นทศกัณฐ์เห็นพระรามจองถนนข้ามลงกา ก็บอกให้สุพรรณมัจฉาผู้เป็นลูกพาบวิวาร
ไปคาบก้อนหินออกจากทางถนน สุครีพเห็นว่าถนนยุบลงไป จึงให้หนุมานลงไปดู สุพรรณมัจฉา
ตกใจกลัวหนุมาน จึงรีบปากว่าจะชนก้อนหินกลับมาคืน

ต่อมาสุพรรณมัจฉาตั้งครรภกับหนุมาน แต่เกรงว่าทศกัณฐ์จะทราบจึงไปสำรวจมัจฉาผู้
ไว้ที่หากทราย ต่อมาไมยราพเจ้าบาดาลรับไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม

ภานุราชนเนรมิตป่าล่อพระราม

พระรามยกพลข้ามสมุทรมาถึงฝั่งลงกา แล้วสั่งให้ประคนธรรพไปหาชัยภูมิที่เหมาะสม
สำหรับตั้งทัพประคนธรรพ เป็นป่าที่ยักษ์ภานุราชนเนรมิตล่อพระรามเหมาะแก่การตั้งทัพจึงกลับมา
บอกพระราม แต่พิเภกทูลว่าเป็นกลลวงของทศกัณฐ์ พระรามจึงให้หนุมานไปตรวจป่า หนุมาน
แทรกแผ่นดินลงไป เห็นภานุราชชูแผ่นดินไว้ หนุมานปรายยักษ์ภานุราชได้ ฝ่ายพิเภกทูล
พระรามให้ตั้งทัพที่เขามรกต เพราะเป็นที่ที่อุดมสมบูรณ์ แต่ที่เขามรกตมียักษ์กุมภสาสูรเฝ้าอยู่
หนุมานก็จัดการปราบกุมภสาสูร

องคตสื่อสาร

พระรามส่งองคตไปเจรจาเพื่อขอเสียดาคืนด้วยสันติวิธี เมื่อองคตไปถึงลงกา ทศกัณฐ์
ไม่ยอมให้เข้าเมืองกลับบอกให้ฌโทจักอาหารไปให้องคต องคตไม่ยอมกิน พังประตูเมืองเข้า
ไปถึงห้องพระโรงของทศกัณฐ์ ชนคางขึ้นเป็นแท่นให้สูงเท่าทศกัณฐ์ แล้วจึงแจ้งว่าตนเป็นทูตมา
จากพระราม พระรามให้มาขอเสียดาคืน มิฉะนั้นจะยกทัพมาชิงตัวนาง องคตก็ถอยยถอความกัน
ทศกัณฐ์อยู่พักใหญ่จนทศกัณฐ์บังเกิดโทสะสั่งให้ทหารฆ่าองคต องคตจัดการฆ่าทหารทศกัณฐ์แล้ว
เหาะกลับไปหาพระราม

สุครีพหักฉัตร

ทศกัณฐ์ยกฉัตรแก้วขึ้นบังดวงอาทิตย์ทำให้ท้องฟ้ามืดมิด และคิดจะฉวยโอกาสลอบทำร้ายศัตรู แต่พิเภกрукลของทศกัณฐ์ สุครีพจึงอาสาพระรามไปทำลายฉัตรแก้ว แล้วเหาะไปลังกา ประณามทศกัณฐ์ว่าไมกลาสู้ซึ้ง ๆ หนา ทศกัณฐ์โกรธมาก แต่ไม่สามารถทำอันตรายสุครีพได้ สุครีพได้โอกาสตอนที่ทศกัณฐ์คอยกุมครองมณีโชและนางสนม ขึ้นไปหักฉัตรแก้วแล้วขโมยมงกุฎของทศกัณฐ์ไปถวายพระราม

พระรามถูกลักไปบาคาล

ทศกัณฐ์ใช้นนยวิภาวายุรเวกไปตามไมยราพเจ้ากรุงบาคาลมาช่วยศึก คินนันั้นพระรามฝันร้ายพิเภกทำนายว่า ไมยราพจะมาสกัดทัพแล้วลักพระรามไป หนุมานจึงอาสาเนรมิตตัวใหญ่โตเท่าจักรวาลอมพระราม พระลักษมณ์ สุครีพและทหารไวโนปาก ดังนั้นเมื่อไมยราพมาถึงจึงมองไม่เห็นทัพพระราม ไมยราพแปลงเป็นลิงน้อยเข้าไปหาถึงยามแล้วลวงความลับมาได้ว่าถึงยามต้องคอยระวังภัยจนถึง เจ็ดทุ่มพระรามจึงจะพ้นเคราะห์ ไมยราพจึงเหาะไปเอาพลอยปัทมราคมาแขวงในท้องฟ้า พลวามรทั้งหลายเห็นแสงสว่าง นี้ว่าเขาแล้วจึงไม่ใคร่ระวังตัว ไมยราพร่ายมนต์สะกดให้หลับแล้ว เข้าไปลักพระรามลงไปในกรงเหล็กที่บาคาล

ครั้นรุ่งเช้า ทุกคนตกใจที่พระรามหายไป พิเภกบอกให้หนุมานลงไปบาคาลโดยลงไปตามรูگانบัว หนุมานลงไปบาคาลผ่านคานซ่าง คานยักษ คานยุง แล้วจึงถึงปราสาทไมยราพ หนุมานสู้กับมีจกานู ในที่สุดจึงรู้ว่า เป็นพ่อลูกกัน ต่อมาหนุมานได้พบนางพิรากวนกำลังออกมาตักน้ำ จะนำไปต้มเพื่อฆ่าพระราม หนุมานจึงปลอมเป็นโยมบ้าคิดสไบนาง เข้าไป หนุมานทำลายกรงเหล็กแล้วอุ้มพระรามกลับไป ชากลับออกมาพบไมยราพ ไมยราพออกอุบายให้เอาคนศาลมาลัดกันตีคนละสามที ไมยราพตีหนุมานจนจมลงไปใต้น้ำ แต่หนุมานร้ายเวทป้องกันไว้ จึงไม่ได้รับบาดเจ็บ ครั้นถึงคราวหนุมาน แขนไมยราพก็ขาดกระเด็นแตกไม่ตาย หนุมานทราบจากนางพิรากวนว่าไมยราพออกดวงใจเป็นแมลงภูเก็บไว้ที่เขาตรีภูกู จึงเอื้อมมือไปหยิบแมลงภูขี้ ไมยราพจึงตาย

กุ่มภกรรณถามปัญหาและสุครีพถอนคันรัง

ทศกัณฐ์เริ่มประเดิมศึก โดยส่งกุ่มภกรรณออกรบ กุ่มภกรรณบอกว่าถ้าพระรามตอบไขว่ ว่า ช่างงารี ชีโฉด หลิงโหด ชายทรชน หมายถึงใคร จึงจะยอมยกทัพกลับ พระรามส่งองคคไปลงคำตอบ กุ่มภกรรณเฉลยปริศนาแล้วทำให้พระรามยกทัพออกมารบ

กุ่มภกรรณคิดจะตัดกำลังสุครีพ จึงทำให้สุครีพไปถอนคันรังที่ทวีปชุกคร สุครีพหลงกลไปถอนคันรังมาเป็นการอวดศึกกา กุ่มภกรรณเห็นว่าสุครีพกำลังอ่อนลงไปมากแล้วจึงเข้ารุกได้ สุครีพเสียที่ถูกกุ่มภกรรณหนีบรักแร้ไป หนุมานต้องไปช่วยชิงตัวสุครีพกลับคืน

โมกขศักดิ์

กุ่มภกรรณตั้งโรงพิธีลี้มหอกโมกขศักดิ์ พิเภกแนะให้หนุมานกับองคคไปทำดาบพิธีโดยการแปลง เป็นกาจิกสุนัข เน่าลอยไปตามน้ำ กุ่มภกรรณหนักลื่นเหม็นเน่าไม่ได้จึงลุดจากโรงพิธี

กุ่มภกรรณยกทัพออกมาอีก พระรามให้พระลักษมณ์เป็นแม่ทัพออกไป พระลักษมณ์เสียที่ถูกลูกโมกขศักดิ์เสียบอก พิเภกบอกว่าต้องหายาแก้ให้ทันก่อนพระอาทิตย์ตก พระรามจึงสั่งให้หนุมานไปหยุดครพระอาทิตย์ พระอาทิตย์บอกว่าหยุดโคจรไม่ได้แต่ยอมเข้าไปแฝงในกลีบเมฆ หนุมานเหาะไปเก็บสังกรณีตรีชวาที่เขาสรรพยา ครั้นเรียกชื่อยา หนุมานจับไม่ได้ว่าต้นใดเป็นผู้นานรับจึงเอาหางพันเขาสรรพยาที่ละชั้น แล้วเรียกชื่อยา ในที่สุดก็เก็บยาได้ครบ หนุมานเหาะไปอยู่ชยา ขอปัญจมหานที่จากพระพรตพระสีตรุก แล้วรับเอาค้วยาไปให้พิเภก พิเภกผสมยาทาที่แผล หอกโมกขศักดิ์ก็หลุดจากองค์พระลักษมณ์

กุ่มภกรรณเทศน้ำ

กุ่มภกรรณตั้งพิธีเทศน้ำเพื่อไม่ให้ฝ่ายพระรามมีน้ำใช้ พิเภกแนะให้หนุมานไปลวงความลับ จากบรรดานางกานัลว่ากุ่มภกรรณไปทำพิธีอยู่ที่ใด เมื่อหนุมานทราบว่ามีนางกานัล 5 คน คอยส่งดอกไม้ให้กุ่มภกรรณ ก็แอบขานางเสียคนหนึ่ง แล้วปลอมตัวเป็นนางผู้นั้นตามนางอีก 4 คนไปยังที่กุ่มภกรรณทำพิธี หนุมานลงไปไถ่น้ำ กุ่มภกรรณกลัวหนุมานจึงรีบเหาะกลับลงกาวันรุ่งขึ้นกุ่มภกรรณยกทัพมาอีกในที่สุดก็ตองศรพรหมาศศรของพระราม ถึงแก่ความตาย

อินทรีพิลาทศรนาครบาท

อินทรีพิลาทศรนาครบาทของพระลักษมณ์จึงไปตั้งพิลาทศรนาครบาท ระหว่าง
นั้นทศกัณฐ์ส่งมังกรักษ์ผู้กระยาช้ออกไปซัดตาทัพ แต่ตายด้วยศรพระราม

พิเภกแนะนำให้ขามพูราชไปทำลายโรงพิลาทศรนาครบาท ขามพูราชแปลงเป็นหมี่เข้ากัด
โรงพิลาทศรนาครบาทไม่ไหวจึงออกไปยังสนามรบ แต่ถูกศรพระลักษมณ์ จึงสั่งให้วิรุณมุขออกไปรับหน้า
วิรุณมุขร้ายมนต์กำลังตัวแล้วฆ่าพวกรบตายเป็นอันมาก พิเภกแนะนำให้พระลักษมณ์แปลงศร เป็น
ตาข่าย จึงจับตัววิรุณมุขได้ แต่ในที่ลุดก็ปล่อยไป อินทรีพิลาทศรนาครบาทให้วิรุณมุขปลอมเป็นคน ส่วน
อินทรีพิลาทศรนาครบาทเหาะไปในอากาศแล้วแปลงศรนาครบาทลงมาปัก รามและพลวานร พิเภก
แนะนำให้พระรามแปลงศรพลาทศรนาครบาท เรียกพญาครุฑมาช่วย ครุฑตรงเข้าจิกนาครบาท นาคกลัวครุฑ
จึงแทรกแผ่นดินหนีไปหมด

อินทรีพิลาทศรพราหมณ์

อินทรีพิลาทศรพราหมณ์ไปตั้งโรงพิลาทศรพราหมณ์ สิ่งไม่ให้ใครนำข่าวร้ายไปบอก แต่เมื่อหนุมาน
เข้าขึงก่าปั่นได้ ทศกัณฐ์โกรธจนลืมอินทรีพิลาทศรพราหมณ์ พิลาทศรพราหมณ์จึงไม่สำเร็จ อินทรีพิลาทศรพราหมณ์
ไปกลางสนามรบ

อินทรีพิลาทศรพราหมณ์เป็นพระอินทร์ ยักษ์กัณฐ์ราชแปลงเป็นช่าง เอร่าวัน ให้พลยักษ์ทั้งหลาย
แปลงเป็นหมู่เทวดาและคนธรรพ์จับระบำรำฟ้อนในอากาศ พระลักษมณ์เห็นก็ตกตะลึง อินทรีพิลาทศรพราหมณ์
จึงได้โอกาสแปลงศรพราหมณ์ถูกพระลักษมณ์ ครั้นหนุมานเหาะขึ้นไปหักคอช่าง เอร่าวัน ก็
ถูกฟาดด้วยศรพราหมณ์จนสลบไป พระรามออกกลางสนามรบ นึกว่าพระลักษมณ์ตายจึง
สลบไป ทศกัณฐ์ทราบข่าวก็หาสีกาขึ้นมุขบกแก้วมาให้เห็นว่าพระรามตาย สีกาโคกเต้าคร่ำครวญ
แต่ตรีชาคาชายาพิเภกเตือนสติไว้

ฝ่ายพิเภกช่วยเป่ามนต์ให้หนุมานฟื้น แล้วให้หนุมานไปเอายาที่บุพพิเทหุทวีป หนุมาน
เหาะไปช้อนเอาอาวูมาทั้งลูก แล้วนำไปตั้งทางเหนือลม พอลมพัด พระลักษมณ์และพลวานร
ก็กลับคืนมา

อินทรีทศกัณฐ์พิชิตกุมภินิยา

อินทรีทศกัณฐ์สงฆ์กับชื่อสุชาจารปลอม เป็นสี่คานั่งท้ายรถอินทรีทศกัณฐ์ไป อินทรีทศกัณฐ์ทำให้พระลักษมณ์มารับตัวสี่คานี้ แล้วตัดหัวสี่คานี้ส่งให้ พระลักษมณ์ตกใจจนสลบไป อินทรีทศกัณฐ์ถือโอกาสที่ทางฝ่ายพระรามช่วยแก้ไขให้พระลักษมณ์ฟื้นไปตั้งโรงพิชิตกุมภินิยา ครั้นพระลักษมณ์ฟื้นก็รีบไปทำลายพิชิตกุมภินิยา พระลักษมณ์รบกับอินทรีทศกัณฐ์ในที่สุดต้องศรพรหมศาสตร์ของพระลักษมณ์ถึงแก่ความตาย

ทศกัณฐ์และลิบรดออกรบ

ทศกัณฐ์เสียใจมากที่อินทรีทศกัณฐ์ตาย จึงออกรบพร้อมด้วยลิบรด (ลูกของทศกัณฐ์ 10 องค์) ลิบรดตาย ส่วนทศกัณฐ์ต้องศรพลาญวาศของพระราม แต่ใช้มนต์ปิดเป้าแก้ได้ในที่สุดต้องถอยทัพกลับลงกา

ศึกสหัส เกษะและมุลพลัม

สหัส เกษะและมุลพลัมแห่ง เมืองปาวกาลอาสาช่วยทศกัณฐ์รบ มุลพลัมพุ่งหอกไปถูกพระลักษมณ์ แต่หนุมานแก้ได้ แล้ว เนรมิตคนสูงใหญ่ เทียมรถทรงของมุลพลัม ให้พระลักษมณ์นั่งบนบ่าออกไป แผลงศรถูกมุลพลัมตาย สหัส เกษะทราบข่าวน้องตายจึงยกทัพออกไป หนุมานแต่งอุบายลวงสหัส เกษะจนสามารถทำลายอาวุธของสหัส เกษะ เนรมิตทางให้ใหญ่ยาวรัศมีตัวสหัส เกษะ แล้วตัดหัวสหัส เกษะ

ศึกแสงอาทิตย์

แสงอาทิตย์มีแค้นแค้นพิเศษ ส่งไปที่ผู้ใดผู้หนึ่งก็ตาย พิเภกแนะนำให้องคคแปลงกายเป็นผีเสื้อแสงอาทิตย์ขึ้นไปขอแค้นจากพระพรหม แสงอาทิตย์ออกรบแล้วเสียที จึงให้ผีเสื้อไปขอแค้นจากพระพรหม ครั้นทราบว่าพิเภกบอกความลับแก่ทางฝ่ายพระรามก็เข้าใจมาก ในที่สุดต้องศรพรหมศาสตร์ของพระรามถึงแก่ความตาย

ศึกสัตตลุงและตรีเมฆ

สัตตลุงเจ้าเมืองจักรวาล กับตรีเมฆหลายทศกัณฐ์ออกรบ เมื่อสัตตลุงตาย ตรีเมฆลงไปบาคาลขอให้พระยาคาลนาครช่วย พระยาคาลนาครแนะนำให้ซ่อนตัวในเมฆทราย หนุมานตาม

ลงไปในบาศกาล ชูเอาความจริงจากพระยาบาศกาลนาค หนุมานเนรมิตมือให้ใหญ่กอบเม้ม
ทรายในมหาสมุทร ตรีเมษก็ออกจากเม้มทราย ในที่สุดถูกหนุมานฆ่าตาย

ทศกัณฐ์จึงพิริในอุโมงค์

ทศกัณฐ์ลงไปทำพิธีในอุโมงค์ เพื่อชุบคนให้เป็นกายสิทธิ์ หนุมานไปขอน้ำล้างเท้า
เบญจกายมารคตรงศิลาที่ปักปากถ้ำ จึงสามารถเข้าไปในถ้ำได้ หนุมานเหาะไปอุ้มมณีโฑมา
ยังถ้ำแล้วเหาะหยอกนาง ทศกัณฐ์ลืมตาเห็นดังนั้นก็ทนมไม่ได้ จึงเป็นอันเสียพิธี

ศึกลัทธาสูรกับวิรุญจำบัง

หนุมานฆ่าลัทธาสูรราชาแห่งเมืองอัสสังไค้ วิรุญจำบังจึงร้ายเวทกำบังตัวเข้า
ลอบฆ่าพลวานรตายเป็นอันมาก แต่พระรามแดงศรพรหมาศศรไปถูกม้าทรงของวิรุญจำบัง
วิรุญจำบังจึงงมนิมนต์หุ่นพยนต์รูปตัวเอง ไว้ต่อสู้ชาติก ส่วนตัวเองหนีไปถึงถ้ำนางวานริน
นางวานรินแนะนำให้แปลงเป็นไร เข้าไปซ่อนในพองสมุทร หนุมานตามไปพบนางวานรินและ
ไค้ นางเป็นเมีย นางจึงบอกที่ซ่อนวิรุญจำบังให้ หนุมานตามไปฆ่าวิรุญจำบังได้

ท้าวมาลีวราชว่าความ

ทศกัณฐ์ไปเชิญท้าวมาลีวราชมาลงกาโดยมีจุดประสงค์จะให้ท้าวมาลีวราชใช้วาจา
สิทธิ์แห่งพระรามพระลักษมณ์ ครั้นท้าวมาลีวราชฟังความฝ่ายทศกัณฐ์แล้ว ก็ให้พระวิษณุกรรม
ไปเชิญพระรามและสีดามาให้การ ในที่สุดท้าวมาลีวราชก็กลืนใจให้ทศกัณฐ์คืนสีดาให้พระราม
แต่ทศกัณฐ์ไม่ยอม ท้าวมาลีวราชจึงแข่งใจให้ทศกัณฐ์ตายด้วยศรพระราม

ทศกัณฐ์ชุบหอกกบิลพัท และบุญณมณีโฑ

ทศกัณฐ์จึงพิริชุบหอกกบิลพัท พระอิศวรให้เทพบุตรพาไปทำดาบพิริ ทศกัณฐ์ออก
รบแล้วพุ่งหอกกบิลพัทถูกพระลักษมณ์ หนุมานต้องไปเก็บยาสังกรณีศรีชาวที่เขาสัตยชีหัตถ์
ไปขอมูลโคอุสุภราช ที่เขาอินทกาล และไปขอศิลาบจากพระยานาคราชที่บาศกาล ส่วนลูกหิน
นั้นทศกัณฐ์นำไปทำเป็นหมอนหนุน หนุมานจึงเหาะไปลงกา ร่ายมนต์สะกดให้ทุกคนหลับ เขา
ไปบุญณมณีโฑก็ติดกับมณีโฑ แล้วจึงทิ้งลูกหินจากเศียรทศกัณฐ์ แล้วนำถ้วยยาทั้งหมดไปให้พิเภก

ประกอบพิธีรักษาพระลักษมณ์

ศึกทัพนาสุร

ทศกัณฐ์ไปเชิญทัพนาสุร พี่ชายร่วมบิดามาเป็นแม่ทัพ ทัพนาสุร เนรมิตกายใหญ่โต แล้วแทรกตัวลงไปในแผ่นดิน แลบลิ้นบังควงอาทิตย์ สองมือโอบควากตอนพลวานร เข้าปาก แลวกลิ้นกิน ในที่สุดสุกรีพต้องไปตักกรทัพนาสุร แล้วพระรามแผลงศรพรหมาศครฆ่าทัพนาสุร

มณโฑตั้งพิธีชุบน้ำทิพย์

มณโฑตั้งพิธีชุบน้ำทิพย์ไว้ประพรมบรรดาพลยักษ์ที่ตายไปให้ฟื้น แต่หนุมานปลอมเป็น ทศกัณฐ์เข้าหานางมณโฑ จึงสามารถทำลายพิธีได้

หนุมานลวง เอาการ่องควงใจทศกัณฐ์

แม้พระรามจะแผลงศรตัดกร ตักเศียรทศกัณฐ์ แต่ทศกัณฐ์ก็ไม่ตาย พิเภกจึงทูล พระรามให้ส่งหนุมานไปลวง เอาการ่องควงใจทศกัณฐ์จากพระโคบุตรฤาษี หนุมานกับองคตไป ทหาพระโคบุตรให้ช่วยพาไปถวายตัวแก่ทศกัณฐ์ ขณะที่พระโคบุตรพาหนุมานกับองคตไปลังกา หนุมานหวังว่า อาจมีผู้ใดขโมยควงใจทศกัณฐ์ พระโคบุตรจึงกลับไปเอาการ่องควงใจไปถวาย ครั้นถึงลังกาหนุมานแนะนำให้ฝากหล่องควงใจไว้ที่องคต เพราะถ้านำเข้าไปในเมือง ควงใจจะกลับไปสู่ร่างของทศกัณฐ์ พระโคบุตรก็เห็นจริงตาม

ทศกัณฐ์ล้ม

หนุมานถวายตัวแก่ทศกัณฐ์ วันรุ่งขึ้นจึงเป็นแม่ทัพไปรบกับพลวานรให้ทศกัณฐ์ตาย ใจ วันต่อมาทศกัณฐ์ออกรบด้วย หนุมานจึงลวงว่าจะเข้าไปเฝ้าพระรามพระลักษมณ์มาให้ แต่หนุมานกลับออกมาพร้อมกับกล่องควงใจทศกัณฐ์

ทศกัณฐ์ลามมณโฑและนางสนมแล้วยกทัพออกมา เนรมิตตนให้มีรูปงามจนพระรามคะลึง ไม่กล้าแผลงศร หนุมานต้องเตือนสติพระราม พระรามจึงแผลงศรพรหมาศไป ทศกัณฐ์ออก ปากฝักบ้านเมืองและมเหสีกับพิเภกแล้วล้มลง หนุมานชี้ยควงใจทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์จึงถึงแก่ความ ตาย

เหตุการณทั้งนี้เข้าลงกาจนกลับอโยธยา

เหตุการณ์ในช่วงนี้มีเรื่องสี่กาคูยไฟพิสูจนความบริสุทธิ์ พระรามอภิเษกพิเภกครอง
ลงกา ท้าวอศักรรณ (เพื่อนทศกัณฐ์) และบรรดัยกัลป์ (ลูกทศกัณฐ์กับนางอัครี) ยกมาเข้าแก้
แค้นพระรามแก่ถูกฆ่าตาย และพระรามแผลงศรห้ายัญญีให้หนุมานสร้างเมือง

ศึกมลิวัน

ลักษณะการรบระหว่างท้าวจักรวรรดิแห่งเมืองมลิวัน กับพระพรตพระสัตรีรุกแห่ง
อโยธยา กล่าวถึงความซำกับศึกลงกาข้างคั้น

เหตุเกิดเนื่องจากไพนาสุริยวงศ์ ทราบว่าท้าวทศกัณฐ์ (พิเภก) ไม่ใช่บิดาของ
ตน ซำยังเป็นผูที่มีส่วนให้บิดาของตน (ทศกัณฐ์) ถึงแก่ความตาย จึงไปขอร้องให้ท้าวจักรวรรดิ
แห่งเมืองมลิวันยกทัพมาช่วย ท้าวจักรวรรดิจับท้าวทศกัณฐ์จองจำตรูไว้ ฝ่ายอสูรมักลูกหนุมาน
กับเบญกายถูกท้าวจักรวรรดิสประมาทว่า เป็นลูกสิงไพร จึงโกรธแค้น ออกติดตามหาหนุมาน
แล้วเข้าไปขอความช่วยเหลือจากพระราม พระรามให้พระพรต พระสัตรีรุก คุมกองทัพไปช่วย
รบทางลงกา ฝ่ายท้าวชมพูพานทราบข่าวก็ให้นิลพัทกุมพลมาช่วยพระพรต พระสัตรีรุก

จองถนน : นิลพัทเนรมิตกายใหญ่โตเป็นถนนให้พระพรตพระสัตรีรุกและไพร่พลซำ
ไป อสูรมักสามารถจับท้าวทศกัณฐ์ (ไพนาสุริยวงศ์) ได้ พระพรตปล่อยท้าวทศกัณฐ์ออก
จากเครื่องจองจำ แล้วให้นำท้าวทศกัณฐ์ไปประหาร

นิลนทสี่อสาร : พระพรตให้นิลพัทสี่อสารไปแจ้งให้ท้าวจักรวรรดิมอบตัวใน
ฐานะที่เคยคบคึกกับท้าวทศกัณฐ์มาก่อน ท้าวจักรวรรดิไม่ยอมกลับมอบให้ฝ่ายพระพรตเตรียม
กองทัพไว้รับมือ

สุริยาภพพุ่งทอกเมฆพิท : ท้าวจักรวรรดิให้โอรสองค์ใหญ่ออกรบ บทบาทของ
สุริยาภพเทียบได้กับกุมภกรรณ สุริยาภพพุ่งทอกเมฆพิทท่ององค์พระสัตรีรุก ต้องให้นิลพัทไปหา
วานจับหน้แดง มูลโคอุสุภราช ศิลาบคในสวรรค์ชั้นพรหม และถูกศิลาบคในเมืองบาดาลมาแก้

และต่อมาสุรยาภพคายด้วยศรพทมาศของพระพรต

บรรลัษจักรแฉงศรเหราพท : บรรลัษจักรโอรสท้าวจักรวรรดิทำพิธีชุบศร แต่
องคคและอสูรมัดไปทำลายพิธี บรรลัษจักรแฉงศรเป็นเหราวัตรักพระสัทรุดไปไว้ในถ้ำ
เมฆ สุครีพตามไปเอาพระสัทรุดกลับคืน บรรลัษจักรออกรบอีกครั้ง แต่กำมึงกายไม่มีผู้ใด
เห็น พระพรตแฉงศรพทมาศไปตัดเศียรบรรลัษจักร

นอกจากนั้น ท้าวจักรวรรดิส่งนนิพัตกรโอรสอีกองค์หนึ่งไปรบ แฉงศรพระพรต
ท้าวจักรวรรดิขอให้ท้าวไวยतालผู้เป็นเพื่อนมาช่วย ท้าวไวยतालทำพิธีชุบกระบองताल แต่
ถูกนิลพิทและอสูรมัดทำลายพิธี ภายหลังท้าวจักรวรรดิออกรบเอง แฉงศรเป็นนาค พระพรต
แฉงศรเป็นครุฑพาราบ ในที่สุดก็ตองศรพทมาศของพระพรต

สีดาวาครูป

กล่าวถึงนางอกุล ผู้ร่วมวงศ์ทศกัณฐ์ก็จะให้สีดาวาทองพราภจากพระราม จึงปลอม
เป็นนางกำนัลขอให้สีดาวาครูปทศกัณฐ์ ครั้นสีดาวาครูปทศกัณฐ์ นางกำนัลต่างแย่งกันดู ขณะ
นั้นพระรามเสด็จกลับจากประพาสป่า นางอกุลก็เข้าสิงในรูป สีดาวาพยายามลบลรูปวาท่าใด
ก็ไม่ออก ครั้นพระรามเข้ามา สีดาวาเอาระคานรูปซ่อนไว้ใต้แท่นบรรทม พระรามรื้อนรุ่ม
ไปหมก ครั้นพบรูปทศกัณฐ์ ก็สงสัยว่าสีดาวาไม่ซื่อสัตย์ จึงให้พระลักษมณ์นำนางไปฆ่า แต่
พระลักษมณ์ปล่อยนางไป แล้วเอาหัวใจวางมาถวายเป็นพระพรตแทน

พระมงกุฎพระลบ

สีดาวาไปอาศัยอยู่กับฤๅษีชมนฤค นางประสูติพระมงกุฎ วันหนึ่งสีดาวาออกไปในป่า นาง
วานรทักว่า ทำไมจึงดูกลัว สีดาวาจึงรีบกลับไปอาศรม แล้วพาพระมงกุฎไปอาบน้ำ ฝ่ายฤๅษีเมื่อ
ลืมหามาขึ้นจากการบวเพ็ญสมาธิไม่เห็นพระมงกุฎ จึงตั้งพิธีชุบเด็กขึ้นใหม่ เพราะเกรงว่าสีดาวา
จะตกใจดำกลับมามีไม่เห็นลูก ฤๅษีจึงชื่อว่า พระลบ

พระมงกุฎ พระลบ เรียนศิลปศาสตร์จากพระฤษีจบแล้วก็ลาไปติดตามหาพ่อ เมื่อนำมาอุปการที่พระรามปล่อยออกมาได้ ต่อมาเกิดปะทะกับหนุมาน ท้ายที่สุดพระมงกุฎถูกหนุมานจับได้ พระรามให้จงจำพระมงกุฎ ส่วนพระลบหนีกลับไปบอกสีดา

พระลบลาสีดาออกไปช่วยพระมงกุฎ พระลบแอบหย่อนแหวนของมารคาหลงไปในหาน้ำที่นางรำภาจะเอาไปให้พระมงกุฎ ครั้นพระมงกุฎได้แหวนเครื่องพันธนาการก็หลุด นางรำภา นางฟ้าผู้ที่พระอินทร์ส่งลงมาช่วย ก็พาพระมงกุฎออกจากที่คุมขัง พระรามออกติดตามพระมงกุฎแล้ว เกิดประลองฝีมือกัน ในที่สุดทราบว่า เป็นพ่อลูกกัน พระรามขอร้องให้สีดา กลับเมือง แต่สีดาปฏิเสธ ยินยอมแต่เพียงให้พระรามนำพระลบพระมงกุฎกลับไป

สีดาหนีไปมาคาล

พระรามออกอุบายให้สีดา กลับเมือง โดยให้หนุมาน เนรมิตโกศไปลวงสีดาว่า พระรามตายแล้ว สีดาลาพระฤษีกลับไปยังอยุธยา ครั้นทราบว่า เป็นอุบายจึงหนีลงไปมาคาล ขออาศัยอยู่กับท้าววิรุณนาคราช

รบกับศรีบักกัน พระยาราวบุกษณ์ และท้าวอุณาราช

พระรามเสียใจเรื่องสีดาเป็นอันมาก เรียกพิเภกให้ตรวจดวงชะตา พิเภกพูดให้พระรามออกเดินป่าอีกหนึ่งปี ขณะเดินป่าต้องรบกับศรีบักกัน โอรสท้าวอุเวร และรบกับพระยาราวบุกษณ์ คราวหนึ่งเดินทางไปพบท้าวอุณาราช ไม่สามารถฆ่าท้าวอุณาราชได้ พระโคตรราฐีจึงบอกให้พระรามใช้ศรที่ทำด้วยต้นกก พระรามจึงถอนต้นกกແลงไปผูกอกท้าวอุณาราช ส่าปให้ทรมานอยู่โกฏิปี แล้วสั่งให้ไก่แก้วขัน ถ้าเห็นท้าวอุณาราชขยับตัว

เหตุการณก่อนท้าย

พระอิศวรขอร้องให้สีดา กลับไปคืนกับพระราม สีดาจึงยอมกลับอยุธยา ก่อนท้าย ยังมีเรื่องของพวกเขาคนธรรพ์มารุกรานฤษี แล้วบุกรุกเข้าเมืองโกยการ ต้องให้พระมงกุฎพระลบไปปราบ

2. รามเกียรติ์ บทละครพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

รามเกียรติ์สำนวนนี้เขียนไว้ในสมุดไทยเก่า ตัวหนังสือเป็นเส้นทอง บอกวันเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในบานแพนกว่า "วันอาทิตย์ เดือน 6 ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช 1132 ปีชวด โทศก"¹ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2313

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีได้ทรงพระราชนิพนธ์ เรื่องรามเกียรติ์ตลอดทั้งเรื่อง หากแต่ทรงไว้เป็นตอน ๆ ดังนี้ คือ

- พระลบพระมงกุฏ
- หนุมานเกี้ยวนางวานริน
- วิรุณจำบังลม
- ท้าวมาลีวราชว่าความ
- ทศกัณฐ์ทำพิธีชุบหอกกบิลพิท
- หนุมานผูกยมทศกัณฐ์กับมณโฑ

ลักษณะการดำเนินความตลอดจนเนื้อเรื่องแต่ละตอนเหมือนกับในรามเกียรติ์บทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1² แต่การพรรณนาความค่อนข้างจะรวบรัดกว่ามาก หรืออาจกล่าวได้ว่า รามเกียรติ์ มีการขยายความบทพรรณนาธรรมชาติและบทเจรจา บทพรรณนาอารมณ์ตัวละครมากกว่าพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

อย่างไรก็ตาม มีรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ต่างกันบ้างในแต่ละตอน คือ

- ตอนพระมงกุฏพระลบ จับความตั้งแค้นมฤคณี (รามเกียรติ์ เรียก วัชมฤค)

¹ บทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และเล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์ ของนายก็ อนุโพธิ์ (พระนคร : องค์การตำราสุสภา)

² ดู เนื้อเรื่องแต่ละตอนในวิทยานิพนธ์

สอนศิลปศาสตร์ให้พระมงกุฎพระลบ จนถึงพระมงกุฎออกจากที่คุมขังได้ มีรายละเอียดที่ติดกันเล็กน้อย คือ ส่วนวนนี้ ฤๅเป็นผู้บอกให้เสียดอกแหวนให้พระลบ พร้อมกับบอกว่าตาพระลบเห็นผู้หญิงมาตักน้ำ ให้อาสาตักน้ำให้แล้วให้แอบใส่แหวนลงไป ในหาน้ำ แต่รามเกียรติ์ เสียดอกแหวนให้พระลบเอง และพระลบไม่ทราบว่าจะพบผู้หญิงมาตักน้ำ

- ตอนหนุมานเกี่ยวนางวานริน จับความตั้งแต่หนุมานแปลงเป็นมนุษย์เข้าไปตามหาวิรุญจำบังกับนางวานรินจนปราบวิรุญจำบังได้ ลำดับความสลับกับส่วนวนรัชกาลที่ 1 ตอนหนึ่ง คือ ส่วนวนนี้นางบอกที่ซ่อนของวิรุญจำบังก่อนที่หนุมานจะไถ่ นาง แต่รามเกียรติ์ หนุมานไถ่ นางก่อนแล้วนางจึงบอกที่ซ่อนวิรุญจำบัง

- ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ ส่วนวนนี้นอกจากจะเรียกเสียดอกแหวนเป็นพยานแล้ว ท้าวมาลีวราชยังเรียกทเวศมาเป็นพยาน และมีการพิสูจน์ทเวศ นอกจากนั้นบทโต้ตอบระหว่างทศกัณฐ์กับพระรามมีมากกว่า มีบทที่ทศกัณฐ์กล่าวหาพระรามโดยพาดพิงไปถึงกรณีที่พระรามฆ่าพาลี และปล่อยให้องค์ตนเข้าไปรุกรานถึงในวัง

3. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ส่วนวนนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยังคงทรงพระราชนิพนธ์ตามรามเกียรติ์ ส่วนวนรัชกาลที่ 1 แต่เนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์ให้เป็นบทที่สามารถนำไปเล่นละครไว้ได้อย่างแท้จริง จึงทรงปรับปรุงการดำเนินความให้รวบรัดขึ้น และตัดบทพรรณนาที่จะทำให้บทร้องเย็นเยือกจนเกินไปออก

เนื้อเรื่อง

รามเกียรติ์ส่วนวนนี้ตัดเรื่องเกี่ยวกับประวัติตัวละคร เริ่มจับความตั้งแต่หนุมานถวายแหวนเรื่อยไปจนพระรามกลับบอโยชยา แล้วตัดเรื่องสี่กัณฐ์วันทั้งหมด หันมาจับความอีกครั้งตอนเสียดอกแหวนจนจบเรื่อง เนื้อหาและลำดับเหตุการณ์มีดังนี้

- หนุมาน องคต ชมพูพานพวยักษ์ปักหลัก และนางบุษมาลี
- หนุมานลองตีพระนารทฤๅษี
- หนุมานถวายนวทวาร
- หนุมานเผาลงกา
- พิเภกถูกจับ
- ทศกัณฐ์ส่งสุภะสาร ไปสืบข่าว
- นางลอย
- หนุมานทะเลาะกับนิลพัท
- หนุมานไค่นางสุพรรณมัจฉา
- ภาณุราช เนรมิตป่าล่อพระราม
- องคตสื่อสาร
- สุครีพหักฉัตร
- ไมยราพลักพระราม
- สุครีพถอนคันรัง
- โมกขศักดิ์
- กุมภกรรณทศน้ำ
- อินทรชิตแผลงศรนาคบาศ
- ศึกษามังกรกรรณและศึกแสงอาทิตย์
- อินทรชิตแผลงศรพรหมาศศร
- อินทรชิตตั้งพิธีกุมภนิยา
- ศึกษาศึกษณ์และสิมรด
- ศึกษาศึกษณ์และมูลพลัม
- ศึกษาศึกษณ์และวิรุญจำบัง
- ท้าวมาลีวราชว่าความ
- ทศกัณฐ์จับหอกกบิลพัท

- หนุมานผูกฉมทศกัณฐ์และมณโฑ
- มณโฑตั้งพิณน้ำพิพย์
- หนุมานลวง เอาการองทองใจทศกัณฐ์
- ทศกัณฐ์ลุม
- เหตุการณ์ก่อนเข้าลงกาจนกลับอโยธยา
- ลีลาวาครูป
- พระมงกุฎพระลอบ
- พระรามเข้าโกศ
- ลีลาหนีไปบาคาล
- พระอิศวรขอให้ลีลาคืนกับพระราม

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงถือสำนวนพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เป็นต้นแบบทางด้านเนื้อเรื่อง แต่แม้กระนั้นก็ได้ทรงคัดเนื้อเรื่องตอนที่ทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมออกไป ดังนั้นรามเกียรติ์สำนวนรัชกาลที่ 2 จึงไม่ปรากฏเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. ตอนไปลงกา ในรามเกียรติ์ หนุมานถามทางจากนางบุษมาลี นางสุวรรณมาลี ฤาษีชฎิล และสัมพาที แต่ในสำนวนรัชกาลที่ 2 พอหนุมานถามนางอัปสรในทะเล (ไม่ออกชื่อว่า สุวรรณมาลี) แล้วก็ไปพบสัมพาที คัดเรื่องฤาษีชฎิลออก

2. ตอนทศกัณฐ์ปลอมเป็นโยคีเข้าไปในกองทัพพระรามไม่มีในสำนวนนี้ อาจะทรงเห็นว่า ก่อนหน้านั้นได้ส่งสุภะสวารปลอมเข้าไปคราวหนึ่งแล้ว หากให้มีเรื่องโยคีปลอม จะซ้ำซากเกินไป

3. ตอนภานุราชเนรมิตป่าล่อพระราม ไม่มีเรื่องประคนธรรพหลงกลภานุราช อาจทรงเห็นว่าไม่จำเป็น จึงให้เป็นเรื่องของหนุมานเป็นผู้หาที่คงพลับพลา โดยไม่ต้องมีเรื่องประคนธรรพทรวจسدานที่ก่อน

4. ตอนกุมภกรรณถามปริศนา สำนวนนี้คัดตอนกุมภกรรณถามปริศนา และตัดก่อนองค์ออกมาลวงคำตอบจากกุมภกรรณ แต่กุมภกรรณเพียงแต่กล่าวเปรียบเทียบทศกัณฐ์ พระราม ส่วนนักขา กับพิเภก เป็นปริศนา ให้พิเภกเห็นว่าตัวเองเป็นคนออกคัญญู

5. ตอนโมกษศักดิ์ ไม่มีความตอนหนุมานไปหยุดรถพระอาทิตย์
6. ตอนกุมภกรรณเทคน้ำ ไม่มีความตอนนางกำนัลเอาดอกไม้ไปส่งให้กุมภกรรณ
ในพิธี และตอนหนุมานปลอมเป็นกำนัล แต่ให้หนุมานเข้าไปทำลายพิธีทันทีที่ได้รับคำสั่งจาก
พระราม
7. ตอนพรหมาสตร์ ไม่มีบทบาทของวิรุณขปลอมเป็นอินทรีชิต
8. ตอนอินทรีชิตตาย ไม่มีเรื่องตอนองคคตองไปขอพานแว่นฟ้าจากพระพรหมมา
รับเศียรอินทรีชิต
9. ตอนศึกมลิวันทั้งหมด ทรงตัดออกไปด้วยเหตุที่ความซ้ำกับเรื่องศึกลงกา
10. ตัดเรื่องพระรามปราบท้าวภูเวร วายุพิศตร และอุณาราช พอสี่คานี้ลงไปอยู่
บาดาล ก็ทรงดำเนินเรื่องให้พระอิศวรขอร้องสี่คานี้คืนกับพระราม โดยไม่กล่าวถึงศึกเล็ก ๆ
น้อย ๆ เหล่านี้

นอกจากการตัดเนื้อเรื่องบางตอนแล้ว ส่วนนวนิชาลที่ 2 ดำเนินความสลับกับ
ส่วนนวนิชาลที่ 1 ตอนหนึ่ง คือ ตอนมังกรกรรรัฐชิตดาทัพ ในรามเกียรติ์ อยู่ในตอนอินทรีชิต
ทำพิธีชุบศรนาศาศ แต่ส่วนนวนิชาลที่ 2 อยู่ในตอนชุปศรพรมาสตร์ นอกจากนั้นยัง
นำศึกแสงอาทิตย์ ซึ่งในรามเกียรติ์ อยู่ต่อจากศึกสหัสเคษะ และมูลพลัมมาไว้ต่อจากศึกมังกรกรรรัฐ
เป็นการช่วยชิตดาทัพในการทำพิธีชุบพรมาสตร์ด้วย

4. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ เรื่องรามเกียรติ์ไว้
ตอนหนึ่ง คือ ตอนพระรามเดินคาง

เนื้อเรื่อง

จับความตั้งแต่พระราม พระลักษมณ์ และสี่คานี้ ออกจากอยุธยาถึงแม่น้ำสะโตง
พระพรตพระสักรูออกติดตามพระราม เนื้อความจบลงที่พระรามเดินทางมาถึงโคทาวรี พระอินทร์
เนรมิตอาศรมให้พระราม

เนื้อเรื่องเหมือน รามเกียรติ์

ส่วนที่เป็นบทพากย์โขน

1. คำพากย์รามเกียรติ์ สมัยอยุธยา

รามเกียรติ์คำพากย์ส่วนนี้เข้าใจว่าใช้ประกอบการเล่นทั้งหนังและโขน สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุทนต์เสนาบดีกรมพระยาคำรงราชานุภาพได้ประทานพระอธิบายไว้ในคำนำหนังสือประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า หนังสือคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับนี้ประกอบด้วยคำพากย์ 2 ประเภท คือ ฉบับพากย์ยาวและคำพากย์สั้น คำพากย์ยาวนั้นคงเป็นคำพากย์สำหรับเล่นหนัง เพราะคำเป็นเรื่องราวติดต่อกันไปเรื่อย ๆ ท่านองเลาเรื่องทั้งหมดประกอบการเชิดตัวหนัง ส่วนคำพากย์สั้นคงเป็นคำพากย์สำหรับเล่นโขน ด้วยเหตุที่คนดูสามารถเข้าใจเรื่องได้จากอากัปภิกิริยาของตัวละครโดยไม่ต้องอาศัยคำพากย์เล่าเรื่องทั้งหมด จึงอาจคัดทอนคำพากย์เป็นตอน ๆ แล้วปรับปรุงบทให้เหมาะสมกับการเล่นโขน

รามเกียรติ์คำพากย์ส่วนนี้ได้เคยพิมพ์เผยแพร่ เป็นครั้งแรกในหนังสือวิจิตรนิพนธ์ ตอนที่ 116 เดือนพฤษภาคม และตอนที่ 117 เดือนมิถุนายน 2447 ต่อมา พ.ศ. 2471 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพในฐานะของนายกรัฐมนตรีศึกษาได้ทรงอนุญาตให้มูลนิธิจัดพิมพ์เผยแพร่อีก แต่เนื่องจากหนังสือเรื่องนี้มีความยาวมาก จึงโปรดให้พิมพ์เป็นภาค ๆ เรียกว่า ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ รวมทั้งสิ้น 9 ภาค

เนื้อเรื่อง

คำพากย์รามเกียรติ์ ภาคที่ 1

คำพากย์รามเกียรติ์ ภาคที่ 1 อานันท์ไควน่าเป็นภาคเบ็ดเตล็ด เป็นประมวลทั้งบทพากย์สมัยอยุธยา เช่น บทพากย์ไหว้ครู และบทพากย์สั้น ๆ เช่น ตอนนาคบาท พรหมศาสตร์

มังกรรฐ์ บทพากย์ชมทัพนมา ชมรดพระ รดยักษ์ นอกจากนี้ยังรวบรวมบทพากย์ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อันได้แก่บทพากย์นางลอย บทพากย์เอราวัณ และ บทพากย์เบ็ดเตล็ดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น บทพากย์ชมรดทศกัณฐ์ ตอนทศกัณฐ์ลักสีดา บทพากย์ชมรดอินทรชิตคอนเฆาะลงกา บทพากย์ตอนพระรามครวญ และ ตอนนางลอย

คำพากย์รามเกียรติ์ภาคที่ 2

ตอนสีดาหาย

จับความกึ่งแต่นางสาวนักษาเข้าไปเฝ้าทศกัณฐ์ทูลเรื่องพระรามพระลักษมณ์ทำร้ายคน ทศกัณฐ์ให้มารีศปปลอมเป็นกวางทองไปล่อสีดา ทศกัณฐ์ลักสีดาเหาะไปพบสคาญ พระรามออกติดตาม พระรามพบกุมภภณท์ พบนางอัสมุขี จึงลงทอนพระรามครวญถึงสีดา

เนื้อเรื่องตอนสีดาหายนี้ คำเนินไปเช่นเดียวกับสำนวนรัชกาลที่ 1 แต่มีรายละเอียดตอนหนึ่งที่มีกัณ คือ ตอนทศกัณฐ์ลักสีดา ส่วนนวนนี้ทศกัณฐ์ไม่ถูกตัวสีดาเพราะทศกัณฐ์ "ซ่อนแผนคินใน สถานราชสีดา ชั้นโสมนท่ายรดา" แต่สำนวนรัชกาลที่ 1 ใช้ว่า "ร่ำพลางก็เข้าประคององค์ คอยคำรังโอบอุ้มดวงสมร"

คำพากย์รามเกียรติ์ภาค 3

ตอนพระรามไค้ซีกชิน

คำเนินความต่อจากภาค 2 กล่าวถึงหนุมานมาพบพระรามพระลักษมณ์บรรทมอยู่ใต้ต้นไม้ แล้วคำเนินความต่อไปตอนพระรามฆ่าพาลี ตอนสุครีพและท้าวมหาชมนูถวายพล และจบลงตอนกองทัพพระรามหยุดอยู่ที่เขาคันชมาทนต์

เนื้อเรื่องตอนนี้ตรงกับ รามเกียรติ์

คำพากย์รวมเกียรติภาค 4

คอนหนูมานถวายเป็นแหวน

คำเนนความคอกจากภาค 3 พระรามให้องคต ชมพูปาน และหนูมานไปลงกา ทั้งสามเดินทางไปพบยักษ์ปักหลั่น นางบุษมาลี พระสมุทรร สัมพาที หนูมานฆ่านางผีเสื้อสมุทร หนูมานผูกคอตายกับทศกัณฐ์ หนูมานลงคอกพระฤาษี พนมมานถวายเป็นแหวนและสไบให้สีดา จมลงตอนสี่คาบอกให้หนูมานทูลพระรามให้มารับตนกลับไป

สำนวนนี้เอาคอนหนูมานผูกคอตายกับทศกัณฐ์และมณโฑมาไว้รวมในช่วงการถวายเป็นแหวนนี้ด้วย แต่ในสำนวนรัชกาลที่ 1 ตอนนี้อยู่ในช่วงที่หนูมานเข้าไปเอาหมอนหินของทศกัณฐ์เพื่อนำไปผสมยาแก้พิษดอกกบิลพัทธ์ นอกจากนั้น สำนวนนี้ไม่ออกชื่อพระนารทฤาษี เรียกเพียง "สิทธิฤาษี"

คำพากย์รวมเกียรติภาค 5 และ ภาค 6

คำเนนความคอกไปคอนหนูมานเฝ้าลงกา พิเภกถูกขับ ทศกัณฐ์ส่งสุภะสารไปสืบข่าว ทศกัณฐ์ปลอมเป็นโยคีเข้าไปหาพระราม นางลอย หนูมานทะเลาะกับนิลพัทธ์คอนจองถนน หนูมานไถ่นางสุพรรณมัจฉา จมลงตอนไมยราพขึ้นมาเอามัจฉาไปเลี้ยงในบาศกาล

สำนวนนี้ หนูมานไม่ถูกพระรามตำหนิที่ทำเกินเหตุคอนเฝ้าลงกา คอนหนูมานทะเลาะกับนิลพัทธ์ พระรามก็มีไถ่กริ้วหนูมานและนิลพัทธ์ และคอนนิลพัทธ์วิวาทกับหนูมานนี้ รวมเกียรติคำพากย์มีเรื่องของนิลพัทธ์ไปเล่าให้ท้าวมหาชมพูฟัง และท้าวมหาชมพูตำหนินิลพัทธ์

คำพากย์รวมเกียรติ ภาค 7

คอนพระรามประชิดลงกา

จับความคอกแก่พระรามให้พิเภกหาฤกษ์ยกทัพ พระอินทร์จึงให้พระมาตุลีเอารถทรงมาถวายเป็นแหวนแล้วคำเนนความคอกไปคอนภานุราชนเรณิมิตป่าล่อพระราม องคตลือสาร และสุกรีพิทักษ์

ส่วนวนนี้ประโคนธรรพถูกพระรามสั่งประหาร เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างแต่รามเกียรติ์ เพียงแต่ขับไล่นั่น

คำพากย์รามเกียรติ์ ภาค 8

ตอนที่ 1 ไมยราพ

เมื่อทศกัณฐ์เสียดิตร ก็ให้หนยวิก วายุเวกไปเชิญไมยราพ แล้วคำเนนความต่อไป ตอนไมยราพลักพระรามลงไปบาดาล จบลงตอนไมยราพตาย

เนื้อเรื่องตรงกับรามเกียรติ์ มีรายละเอียดคล้ายกันเล็กน้อย คือ ตอนที่ไมยราพ ทายาที่ซงคัซว่า ส่วนวนนี้เกิดเป็นแมวคราว รามเกียรติ์ ว่าเป็นเสือโคร่ง ครั้นทายาที่เท้า ซ้าย ส่วนวนนี้ว่าเป็นเสือ แต่รามเกียรติ์ ว่าเป็นแมวลาย

คำพากย์รามเกียรติ์ ภาค 9

ตอนที่ 1 กุมภกรรณ

มีตอนกุมภกรรณตามปัญหา สุครีพถอนตนรัง กุมภกรรณพุ่งหอกโมกษศักดิ์ กุมภกรรณ ทคน้ำ จบลงตอนกุมภกรรณออกรบเป็นครั้งสุดท้าย คำเนนความไปถึงกุมภกรรณตาย

ตอนนี้มีที่ต่างไปจาก รามเกียรติ์ คือ หนุมานไปเอายาแก้พิษโมกษศักดิ์ที่เขาสัตยชีพ แต่ส่วนวนรัชกาลที่ 1 ว่า เขาสรรพยา

2. รามเกียรติ์บทรองและบทพากย์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

รามเกียรติ์ส่วนวนนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ ขึ้นสำหรับเล่นโขน ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นตอน ๆ มีได้ทรงตลอดทั้งเรื่อง ดังที่ได้ทรงมี พระอรรถาธิบายไว้ในคำนำหนังสือฉบับที่พิมพ์ในงานฉลองสุพรรณภูมิของ เจ้าพระยารามราฆพว่า

บทละครเรื่องรามเกียรติ์รวมอยู่ในเล่มนี้ เป็นบทที่ข้าพเจ้าแต่งขึ้นเป็นครั้งคราว สำหรับเล่นไซออน มีใจตั้งใจจะให้เป็นอย่างสั้นๆ ง่ายๆ สำหรับอ่านเพราะ ง่ายๆ หรือคำเป็น เรื่องราวที่ติดต่อกันนั้นเลย บทเหล่านี้ได้แต่งขึ้นสำหรับความสะดวกแก่การเล่นไซออน โดยแท้ ซึ่งมีทั้งคำกลอนอันเป็นบทรอง ทั้งบทพากย์และบทเจรจาอย่างไซออนระคนกัน อยู่ตามแต่จะเหมาะแก่การเล่นออกโรงจริง ๆ¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์สำนวนนี้ ตามเนื้อเรื่องของรามายานะวาลมิกิ โดยถือตามสำนวนของ ทั้งชื่อตัวละครและเนื้อเรื่องจึงต่างไปจากสำนวนรัชกาลที่ 1 จึงจะได้เห็นดังต่อไปนี้

ตอนปราบคาทะกา

เนื้อความเหมือนตอนพระรามพระลักษมณ์ปราบกานาสูรในสำนวนรัชกาลที่ 1 นิดก้นที่ชื่อตัวละคร ในที่นี้เรียกนางกานาสูรว่า คาทะกา เรียกสวาหุว่า สุวาหุ และ พระวชิษฐ์กับสวามิตร ในที่นี้ใช้ตามวรรณคดีสันสกฤต คือ พระวิศวามิตร²

ตอนอภิเษกสมรส

กล่าวถึงพระวิศวามิตรชวนพระรามพระลักษมณ์ไปยกทัพอยู่ที่เมืองมิดิลา พระวิศวามิตร เล่าให้ท้าวชนกฟังว่า พระรามพระลักษมณ์เป็นลูกท้าวทศรถ ได้ช่วยปราบรากษส และช่วยให้หายพันคำสาปของฤาษีโคคม ท้าวชนกเล่าตำนานกำเนิดรัตนัญญู และเรื่องราวของสีดา ถึงเวลาที่พระรามยกทัพยกไปอย่างง่ายดาย พอกองทัพ ทัพที่หักกลาง บังเกิดเสียงก้องสนั่น ท้าวชนกส่งคนไปเชิญท้าวทศรถ พระภรต และพระศัตรุฆณะมาร่วมพิธีอภิเษกสมรส เป็นพิธีสมรสบ่าวสาว 4 คู่ พร้อมกัน คือ พระรามกับสีดา พระลักษมณ์กับนางอูรมิลา

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, รามเกียรติ์บทรองและบทพากย์, พิมพ์ในงานฉลองสุพรรณภูมิของจางวาง เอกและนายพลโท เจ้าพระยารามราฆพ 10 ธันวาคม 2464.

²ในวรรณคดีสันสกฤต มีแต่พระวิศวามิตร มาถึงไทยแยกออกเป็น 2 คน เวลีสวามิตร กับ สวามิตร.

พระภรตกับนางมาทวี่ และพระศักรุฆณะกับนางศรุตะ เกียรติ

ทอนสุรปะนชามาถึง

จับความตั้งแต่สุรปะนชาหลงพระราม จนถึงพระรามสั่งการทุณ्डขร

เนื้อเรื่องดำเนินไปทำนองเดียวกับรามเกียรติ์ แต่สำนวนนี้พระลักษมณ์เป็นผู้คัดกร
คัดจุ่มก ของสุรปะนชา แต้ผู้เกี่ยว ส่วนนวนรัชกาลที่ 1 พระรามรวมกระทำด้วย นอกจากนั้น
คือทุณ्डขร ตรีเศียรในรามเกียรติ์ แยกเป็น 3 คราว ในที่นี้รวม ทุณ्डและขรออกศึกครั้งเดียว
และไม่มีเรื่องของตรีเศียร

ทอนตามกวาง

จับความตั้งแต่สุรปะนชาไปเล่าเรื่องพระรามและสีดาให้ทศกัณฐ์ฟัง จนถึงทศกัณฐ์
อุ้มสีดาเหาะหนีไป

ดำเนินความทำนองเดียวกับรามเกียรติ์ แต่สำนวนนี้ทศกัณฐ์เป็นผู้ออกไปขอร้องมาริ
จูบวชอยู่ในป่า มิได้เรียกมาริจูมาเผื่ออย่างใน รามเกียรติ์ ทั้งกิริยามารยาทอ่อนน้อมต่อ
มาริจูมิได้ชมข้อย่างสำนวนรัชกาลที่ 1

ทอนเผาหลงกา

จับความตอนหนุมานบุกเข้าทะเลสาบของทศกัณฐ์ จนถึงหนุมานเล่าเรื่องที่เกิดขึ้น
ถวายพระราม

สำนวนนี้ทศกัณฐ์มองเห็นกุนฑล ชนเพชร และเขี้ยวแก้วของหนุมาน และชักประวัติ
หนุมาน หนุมานเล่าประวัติของตน และทำหน้าที่สื่อสารให้ทศกัณฐ์คืนใจ ทศกัณฐ์ลงโทษหนุมาน
โดยการสั่งให้จุดไฟเผาหางหนุมาน ส่วนเรื่องการดับไฟที่หาง หนุมานก็ทำเองโดยการอมหาง
ไว้ในปาก โดยไม่มีเรื่องทอนปรึกษาพระฤาษีเรื่องวิธีดับไฟ

พิเภกขณกัณฐ์

พิเภกขอเข้าเฝ้าทศกัณฐ์แล้วแนะนำให้คืนสีดา (ในสำนวนรัชกาลที่ 1 ทศกัณฐ์ฝัน
ร้ายจึงเรียกให้พิเภกทำนายฝัน) ทศกัณฐ์ไม่ฟังพิเภกแล้วเรียกกุมภกรรณและอินทรีชิตมา

ปรึกษา ส่วนพิเภกยังยืนยันเช่นเดิม ทศกัณฐ์จึงไล่พิเภกออกจากเมือง

นางลอย

ตอนนี้ไม่มีในรามายณะ แต่เป็นที่นิยมในหมู่คนไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ณ ที่นี้ด้วย ทรงนำทรงมาจากบทละครรามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ส่วนบทพากย์และบทเจรจาทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่

เนื้อเรื่องดำเนินตามสำนวนรัชกาลที่ 2

จองถนน

พระรามปรึกษาพิเภกเรื่องข้ามไปลงกา พิเภกแนะนำให้ตั้งพิธีบูชาพระสมุทรรณะที่ทางฝ่ายพระรามทำพิธี ทศกัณฐ์ส่งยักษ์ชื่อศูเกะให้ปลอมเป็นนกยักษ์ไปเกลี้ยกล่อมศูกรีพให้ยกทัพกลับไป แต่ศูกรีพ องคต และหนุมาน รุมทำร้ายศูเกะ จนพระรามต้องออกจากโรงพิธีมาห้าม

พระสมุทรรณไม่ยอมแหกน้ำให้ทัพพระรามข้ามไป แต่แนะนำให้พระรามจองถนน โดยเรียกคนผู้เป็นลูกพระวิศวัตกรรมาช่วย ส่วนนั้นจึงเป็นผู้คุมการสร้างถนน ความจบลงตอนที่พระรามขึ้นบำหนุมานและพระลักษมณ์ขึ้นบ่าองคตข้ามถนนไปลงกา มีเทวดาวยชัยให้พร

ศูเกะสารณปลอมพล

ทศกัณฐ์ใช้ให้ศูเกะกับสารณ (ในรามเกียรติ์ รวมเป็นคนเดียวกัน คือ สู่กระสาร) ไปสืบกิจการฝ่ายพระราม ทั้งสองปลอมเป็นลิงขาวลิงดำ แต่พิเภกรู้ว่า เป็นลิงปลอมจึงจับไปถวายพระราม ส่วนนี้ไม่มีการสักหน้าประจานศูเกะสารณ แต่พระรามใช้ให้ทั้งสองกลับไปบอกทศกัณฐ์ให้ส่งสี่กาคืน

ต่อมากล่าวถึงท้าวมาลีวันผู้เป็นอัยกาได้กล่าวเตือนทศกัณฐ์ให้คืนสี่กาค แต่ทศกัณฐ์ไม่ฟังคำตักเตือนนั้น ท้าวมาลีวันส่วนนั้นคงจะเป็นท้าวมาลีวันราชในรามเกียรติ์ แต่ไม่มีบทบาท

และอิทธิฤทธิ์เหา

สุครีพหักฉัตร

พระรามยกทัพไปที่เขาสุเวฬุเพื่อจะกูเมืองลงกา จึงเห็นทศกัณฐ์ มณโฑทะเลสีและสนมบริวาร อยู่ภายใต้ฉัตรใหญ่ซึ่งลอยอยู่ในท้องฟ้า เมื่อสุครีพรู้ว่าทศกัณฐ์ยกฉัตรมาดูการจับทัพทางพระรามก็บังเกิดความโมโห เหาะไปหักฉัตรทศกัณฐ์

องคตสี่สาร

พระรามในห้องคตไปเจรจาให้ทศกัณฐ์ยอมแพ้ ครั้นไปถึงเห็นประตูเมืองปิดก็พึ่งประตูเข้าไป (ไม่มีเรื่องตอนมณโฑจักส์รับคาวหวานออกมาในห้องคต) องคตเข้าไปในห้องพระโรงแล้วชกทางขึ้นสูง เหาบิดลึงทศกัณฐ์แล้วอ่านสาส์นของพระราม ทศกัณฐ์ได้ฟังสาส์นก็โมโหมาก สั่งให้ฆมาองคต (สำนวนนี้บทโคกอบระหว่างทศกัณฐ์กับองคตไม่ยาวเหมือนรามเกียรติ์) องคตจับทหารได้แล้วเหาะไปเขกสี่ระทศกัณฐ์สามที แล้วจึงเหาะกลับไป

พิธีกุมภานิยา

ตอนอินทรชิตไปทำพิธีกุมภานิยาที่เนินเขาจักรวาล เนื้อความตรงกับรามเกียรติ์

นาคบาท

อินทรชิตยกทัพออกมารบ สำนวนนี้พิเภกยกทัพไปรบกับอินทรชิตด้วย ในที่สุดอินทรชิตร้ายมนต์เกิดเป็นเมฆ ตัวอินทรชิตเข้าไปซ่อนในเกลีบเมฆ แล้วเนรมิตรูปมายาให้เหมือนตนไว้คอยทำทั้ง ๘ ทิศ (รามเกียรติ์ ให้วิรุณมุขปลอมเป็นอินทรชิต) แล้วแผลงศร นาคบาทไปมัดทั้งพระรามพระลักษมณ์ พิเภกกับทหารวานรต้องทำพิธีก่อกองไฟไว้ ทเวคทำให้ช่วยเชิญพญาครุฑมากินนาค (รามเกียรติ์ พระรามแผลงศรเป็นครุฑไปกินนาค) นอกจากนั้นสำนวนนี้ยังนำเอาเรื่องสี่คานั่งมุขบงมาดูพระรามไว้ในตอนนี้ด้วย (สำนวนรัชกาลที่ 1 อยู่ในตอนพรหมาศตร์)

พรหมาศตร์

ตอนพรหมาศตร์ หรือ ตอนอินทรชิตแปลงเป็นพระอินทร์ไม่มีในรามายณะ แต่ทรง

ศึกอินทรีศึกครั้งที่หนึ่ง

จับความตั้งแททศกัณฐ์บอกให้อินทรีตอกรบ จนถึงอินทรีตอกรบออกจากกาย แล้วเข้าไปเฝ้าทศกัณฐ์

เนื้อเรื่องดำเนินตามรามเกียรติ์ มีรายละเอียดเล็กน้อยที่ผิดกัน คือ ส่วนอินทรีตอกรบพระลักษมณ์ชื่อ อนันตจักรวาล (อินทรีตอกรบพลาญวาท) เมื่อตอกรบก็รีบไปหา มารดา คือ มณโฑ เมื่อได้รู้ความหนีภัยจากทรงอกนาง ตอกรบก็หลุดจากกายได้

นาคบาท

จับความตั้งแทอินทรีตอกรบไปชุบสรนาคบาท จนถึงอินทรีตอกรบไปชุบสรพระพรมมาสตร์ กล่าวถึงอินทรีตอกรบทำพิธีชุบสร แล้วตัดตอนศึกวิญญูมุขจนถึงพระลักษมณ์ของสรนาคบาทไป แล้วจับความอีกครั้งตอนท้าวราพณาสูรตีใจที่ทราบข่าวพระลักษมณ์ของสรนาคบาท นอกจากนั้นนำเรื่องสี่คาช้บนุชบมาถูกพระรามกลางสนามรบไว้ในตอนนาคบาทนี้ (รามเกียรติ์ อยู่ในตอนพรมมาสตร์)

พรมมาสตร์

จับความตั้งแทอินทรีตอกรบทำพิธีชุบสรพรมมาสตร์ จนถึงสุชาจาราแปลงเป็นสี่คานั่งท้ายรถอินทรีตอกรบ

ดำเนินความเหมือนรามเกียรติ์ แต่ขาดตอนสี่คาเสี่ยงบุษบก

ศึกทศกัณฐ์ ครั้งที่ 5

จับความตอนทศกัณฐ์จัดทัพออกมารบ จนถึงหนุมานอาสาไปดวงกลองวงจใจทศกัณฐ์

มีเรื่องตอนทศกัณฐ์ขอแลกสี่คากับพิเภก และตอนทศกัณฐ์ขอปรองคองกับพระรามโดยบอกว่าจะฆ่าสี่คาเป็นสองท่อน ท่อนบนตนจะเอาไว้ ส่วนท่อนล่างให้พระรามไป ความ 2 ตอนนี้ไม่มีใน รามเกียรติ์

ทศกัณฐ์สั่ง เมือง

จับความคอนทศกัณฐ์ลามเหลี่และนางสนม จนถึงพระรามเตรียมทัพออกรบทศกัณฐ์

เนื้อความตรงกันกับ รามเกียรติ์

ศึกวิญญูช

เป็นเรื่องตอนวิญญูชกำลังกายเข้าไปลอบฆ่าทหารวานร พระรามแดงศร เป็น
ตะชายเพชรไปมีวิญญูช

เนื้อความตรงกันกับ รามเกียรติ์

ศึกมังกรรรัฐ

จับความคอนมังกรรรัฐเข้าเฝ้าทศกัณฐ์ จนมังกรรรัฐของศรพระราม

สำนวนนี้มีเรื่องตอนพิเภกแนะนำให้พระรามเรียกเกสรทมาลาขึ้นมาเฝ้า แล้วให้
เกสรทมาลาขึ้นไปหามังกรรรัฐ พระรามจึงทราบว่าเป็นบุตรบุญธรรมมังกรรรัฐ ตัวไหนคือ
มังกรรรัฐตัวจริง

ศึกบรรลัยกัลป์

นอกจากหนุมานจะแปลงเป็นควายทำให้บรรลัยกัลป์คั้งขึ้นจากโคลนแล้ว สำนวนนี้
หนุมานยังไปนั่งบนคอไม้ เอาหางและขายนัวที่ปากคาล แล้วทำให้บรรลัยกัลป์คั้งขึ้นจาก
คอไม้ให้ได้

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า คนไทยนิยมดูการแสดงเรื่องรามเกียรติ์กันมา จึงมี
สำนวนที่เป็นทั้งบทละคร บทพากย์โขน หรือบทพากย์หนึ่ง นอกจากนั้น ยังมีเรื่องรามเกียรติ์ที่
ปรากฏในรูปแบบของละครกึ่งคำบริพ เช่น ตอนอรชุนกับทศกัณฐ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว และตอนสุรปนชาของสมเด็จพระยานวิศราอนุศักดิ์วงศ์ หรือที่ปรากฏในรูป
แบบของนาฏศิลป์ เช่น ฉุยฉายทศกัณฐ์ลงสวน ฉุยฉายทศกัณฐ์ปลอม ฉุยฉายเบญจกายแปลง

ดูฉายอินทรีตแปลง หรือระบำพรหมศาสตร์ รำนารายณ์ปราบหนังก นับได้ว่าเรื่อง
รามเกียรติ์เป็นที่นิยมมากในหมู่คนไทย จึงนำไปดัดแปลงแต่งบทให้เหมาะกับการแสดงรูป
แม่บทาง ๆ

รามเกียรติ์สำนวนต่างประเทศ

1. สำนวนเขมร

เนื้อเรื่องเริ่มที่การต่อสู้ระหว่างพระนารายณ์กับคนเฝ้าทวารของพระอิศวร พระนารายณ์ลงมาเกิดเป็นพระราม คนเฝ้าทวารลงมาเกิดเป็นพญาราย จากนั้นกล่าวถึงฤาษีชุน นางมณฑิลาจากกบ ภายหลังยกให้พญารายเป็นรางวัลที่ช่วยดึงเขาไกรลาสให้ตรงดั้งเดิม ต่อมาเล่าว่าพญารายเข้าหาชายาพระอินทร์ นางไกรชนันต์มากขอลงมาเกิดเป็นสีกาเพื่อแก้แค้น พญารายให้ลอยแพสีกา พระชนกแห่งเมืองมิดิลาเก็บนางไปเลี้ยง จากนั้นกล่าวถึงประวัติสุครีพพาลี สวาหะ มีเนื้อความเช่นเดียวกับสำนวนพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ส่วนประวัติหนุมาน เล่าว่า พระพายเอาน้ำกามของพระนารายณ์ไปใส่ปากนางสวาหะ แล้วนางให้กำเนิดหนุมาน

ต่อมาในเรื่องพระรามปราบกากนาสูร พระรามยกศรไล่สีกาและ เเชษฐุหน้ากับปรศุราม พระรามถูกเนรเทศ พระรามฆ่าวิราช ส่วนนักขาหลงพระรามพระลักษมณ์ ก็ก่พระรามกับพระยาขร พระรามตามกวาง รามไล่สีกา รามถอกแหวนสีกาข้างสคาญ

จากนั้นกล่าวถึงหนุมานแกล้งรุกไปไม้ให้ตกลงท้ององค์พระราม หนุมานไปหาสุครีพ มาหาพระราม สุครีพเล่าเรื่องพาลีกับพู่พิณถวายพระราม แล้วขอให้พระรามช่วยฆ่าพาลี มีเรื่องสุครีพเอานาญกคอกให้พระรามเห็นความแตกต่างระหว่างคนกับพาลี เมื่อสุครีพได้ครองราชย์กลับสัญญาที่จะช่วยพระรามตามหาสีกา พระรามให้พระลักษมณ์ไปเคื่อนสุครีพ ต่อมาสุครีพแนะนำให้พระรามส่งหนุมานและองคตไปเจรจากับท้าวมหามุขมารมาเป็นพันธมิตร หนุมานสะกดท้าวมหามุขแล้วอุ้มมาถวายพระราม สุครีพกล่าวว่า เมื่อท้าวมหามุขผู้ดื่มคาน้ำนี้จะทำลาย

* รามายณะ เขมรสำนวนนี้ เรียบเรียงจากบทความเรื่อง The Ramayana of Cambodia เสนอในกราวสันนารามายณะ เดือนมกราคม 1971.

ทุกสิ่งทุกอย่าง จึงบอกวิธีแก้ให้หนุมานขึ้นไปดูพระนารายณ์ แล้วจำลองรูปพระนารายณ์พร้อมทั้งเครื่องประดับและอาวุธมายืนตรงหน้าท้าวมหาชมพู ไฟจึงจะไม่ไหม้ หนุมานรีบไปหยุดรถพระอาทิตย์ แล้วจำแลงตนเป็นพระนารายณ์มายืนที่หน้าท้าว ท้าวมหาชมพูเห็นก็ยอม สวามิภักดิ์พระราม

พระรามส่งหนุมานไปสืบข่าวศึกา มีตอนหนุมานลงคือพระฤาษี หนุมานถวายแหวนเผาลงกา ตอนเผาลงกานี้มีรายละเอียดที่ต่างไปจากสำนวนอื่นว่า รามต้องดึงเส้นนอนของมดโตศิริมาคลุมร่าง หนุมานจึงจะปิดไค้มิด จากนั้นจึงจุดไฟเผาหนุมาน ต่อมาเมื่อตอนจองถนน หนุมานได้สู้พระรถมีจดา และขับพิเภก

ช่วงสงครามมีทั้งศึกกุมภกรรณ อินทรชิต และพญาราม เมื่อพญารามตายแล้ว มีเรื่องพระรามสร้างเมืองใหม่ให้หนุมาน สีควาครูป พระรามให้พระลักษมณ์ประหารสีควา แต่คาบของพระลักษมณ์กลายเป็นพวงดอกไม้คล้องคอสีควา ต่อมาพระอินทร์แปลงเป็นควายล่สีควาไปหาฤาษี ฤาษีตั้งชื่อลูกของสีควาว่า รามลักษมณ์ มีเรื่องฤาษีชุบเด็กใหม่เนื่องจากนี้กว่า รามลักษมณ์ตาย ให้ชื่อเด็กชุบว่า จูปลักษมณ์

2. สำนวนโชตาน

กล่าวถึงท้าวทศรถมีโอรสชื่อสหัสพาดู วันหนึ่งระหว่างที่สหัสพาดูประพาสป่า บริเวณของสหัสพาดูไปขโมยวัวตัวก็ลี้หนีของพราหมณ์คนหนึ่ง ประศุรามบุตรของพราหมณ์ผู้นั้น จึงไปฆ่าสหัสพาดู สหัสพาดูนั้นมีลูกชาย 2 คน คือ ราม กับ ลักษมณ์ เมื่อทั้งสองอายุ 12 ปี ก็ทราบเรื่องประศุรามฆ่าบิดาตน จึงออกเดินทางไปฆ่าประศุราม

* เรียบเรียงจากรamayana โชตาน ใน The Ramayana in Greater India

ต่อมาจนถึงทศกริวได้ธิดา แต่โทรทนายว่าเป็นกาลกนิษ จึงเอานางใส่หีบแล้วโยนทิ้งน้ำไป มีฤาษีคนหนึ่ง เก็บนางไปเลี้ยง เมื่อพระรามเดินทางมาพบสีกาที่รักนางและแต่งงานกัน วันหนึ่งมีกวางทองมาปรากฏกายตรงหน้า พระรามพระลักษมณ์จึงตามไป ทศกริวก็เหาะมายังบริเวณที่สีกาอาศัยอยู่ แต่ไม่สามารถเข้าถึงตัวนางได้ เพราะมีวงกลมศักดิ์สิทธิ์และนกกะเรียนคุ้มครองนางอยู่ ทศกริวโยนก้อนแก้วใหม่ให้นกกะเรียน นกกะเรียนก็ตาย ทศกริวปลอมเป็นขอทาน แล้วอุ้มสีกาเหาะหนีไป ครั้นพระรามลักษมณ์กลับมาไม่พบสีกาออกทองเที่ยวถามหาอยู่ในชมพูทวีปถึง 12 ปี ในที่สุดก็ไปถึงดินแดนพวกวานร ลิงสองพี่น้องกำลังต่อสู้กันเพื่อแย่งราชสมบัติ จึงหันมาขอความช่วยเหลือพระรามให้ฆ่าถึงสุกริพ

เมื่อพระรามช่วยลิงนั้นทะเลแล้ว ลิงนั้นทะเลก็ช่วยพระรามออกตามสีกา วันหนึ่งได้ยินนกกะเรียนถึงเรื่องทศกริวอุ้มสีกาไปลงกา จึงมาบอกพระราม พระรามก็ยกกองทัพไปจนถึงชายฝั่งมหาสมุทร นั้นทะเลได้รับพรพิเศษจากพระพรหมให้ตั้งของหนักลงน้ำโดยที่ของมันไม่จมนั้นพระรามจึงมอบหน้าที่ของตนให้นั้นทะเล

พระรามให้นั้นทะเลเข้าไปสืบข่าวสีกา นั้นทะเลเข้าไปในปราสาททศกริวและไปคุยกับมณโฑตรี ทศกริวโกรธมาก เสกภูษิตจากทะเลขึ้นมาถักทหารในกองทัพพระราม พระรามถูกภูษิตถัก นั้นทะเลทองเหาะไปเก็บยามฤคสัตยชีวาแก้พิษงูให้พระราม นั้นทะเลจำชื่อยาไม่ได้จึงทอบถู เขามาทั้งถู

พระรามทราบจุก่อนทศกริว จึงขอกุ้เท้าของทศกริว เมื่อทศกริวยื่นให้ดู พระรามก็แผลงศรไปที่ข้อเท้าทศกริวถึงแก่ความตาย พระรามพระลักษมณ์และสีกาก็อุ้มมาตลอดอีกร้อยปี

3. ตำนานจีน

ในพระไตรปิฎกของจีน มีเรื่องพระรามแทรกอยู่สองตำนาน คือ เรื่อง Jataka of the Unnamed King¹ และเรื่อง Nidana of the King of Ten Luxuries² (นิทานเทศกร)

1. Jataka of the Unnamed King

กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรมานว่าต้องการครองราชย์ จึงสละราชสมบัติไปแล้ว ออกไปอาศัยอยู่ในป่าพร้อมด้วยมเหสี มีพญานาคตนหนึ่งหลงรักมเหสีของพระโพธิสัตว์ จึงแปลงตัวเป็นฤาษี เข้ามารับใช้พระโพธิสัตว์ วันหนึ่งเมื่อพระโพธิสัตว์ไม่อยู่ ฤาษีปลอมภักขโมยนางหนีไป ขณะที่เดินทางผ่านภูเขามีนกยักษ์เห็นเหตุการณ์ จึงกางปีกชักขวางพญานาค แต่พญานาคก็หนีไปได้

พระโพธิสัตว์กลับมาไม่พบมเหสี จึงออกติดตามไปถึงแม่น้ำสายหนึ่ง พบลิงตัวหนึ่งนั่งร้องไห้อยู่ เพราะถูกฝูงชิงราชสมบัติไป พระโพธิสัตว์ช่วยปราบฝูงของลิงตัวนั้น ลิงตัวนั้นจึงช่วยพระโพธิสัตว์ตามมเหสี ลิงไปพบนกยักษ์ นกยักษ์จึงเล่าเรื่องนาคพญานาคหนีไปไว้บนเกาะในทะเลให้ฟัง พระโพธิสัตว์เดินทางไปถึงทะเล พระอินทร์ปลอมเป็นลิงมาช่วยสร้างสะพานข้ามไปเกาะพญานาคให้พระราม

พระโพธิสัตว์ข้ามไปถึงเกาะได้ แต่หายใจเอาพญานาคเข้าไปจึงสลบ พระอินทร์มาช่วยแก้ไขให้ฟื้น ต่อมาพญานาคบันดาลให้เกิดพายุและฟ้าผ่า แต่พระอินทร์ช่วยพระโพธิสัตว์ฆ่าพญานาคได้ และเหาะเข้าไปในเมืองหามเหสีมาคืนพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์พานางกลับเมือง เสด็จจนถึงแก่กรรม จึงครองเมืองต่อ

¹Professor Raghu Vira
1971.

เสนอไว้ในการประชุมรามาณะ เดือนมกราคม

²Dr. Chick Yo Yamamoto
1971.

เสนอไว้ในการประชุมรามาณะ เดือนมกราคม

วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ พุทกับมเหสีว่า ชาวเมืองไม่เชื่อในความบริสุทธิ์ของนาง นางจึงตั้งสัตยอธิษฐานว่า ถ้านางบริสุทธิ์ขอให้แผ่นดินไหว เมื่อแผ่นดินไหวให้เห็นประจักษ์ พระโพธิสัตว์พอใจ และอยู่กับนางอย่างมีความสุขตลอดไป

2. นิทานท้าวทศรถ

กล่าวถึงท้าวทศรถมีชายาสีคน โอรสที่เกิดจากชายาทั้งสี่ คือ ราม ลักษมณ์ พรต และสีทนต์ เมื่อท้าวทศรถประชวรก็ตั้งพระรามเป็นรัชทายาท แต่ชายาคนที่สามของ ท้าวทศรถเคยได้พรจากท้าวทศรถไว้ จึงขอราชสมบัติให้พระพรตลูกชายของนาง ท้าวทศรถ จึงจำต้องเนรเทศพระรามเดินป่า 12 ปี ส่วนพระพรตเมื่อทราบว่าบิดาสวรรคตและมารดา ทำในสิ่งที่ไม่สมควร ก็ออกติดตามพระรามไป พระรามไม่ยอมกลับเมือง ให้รองบาทไปบูชา แทน เมื่อพระพรตกลับเมืองแล้วก็ยังเขียนเชิญพระรามกลับไปครอง เมืองอยู่เนือง ๆ ในที่สุด พระรามก็รับคำและกลับไปครอง เมือง

ส่วนนี้ไม่กล่าวถึงสีดา เรื่องจึงจบเพียงเท่านี้

4. ตำนานธัมเบศ

ยักษ์ธัมเมกลินากับฤาษีรัตนมีลูกชาย 3 คน คือ ทศกริว อมลกারণ และพิรินาศ พระพรหมให้พรทศกริวมี 10 เคียรและมีกำลังมาก

กล่าวถึงท้าวไวศรพไลท้าวภูเวรน้องชายออกจากลงกา ลูกชายของท้าวภูเวรจึง ไปขอความช่วยเหลือจากพวกภกษส ในที่สุดได้รับความช่วยเหลือจากทศกริว สามารถปราบ ท้าวไวศรพไล ท้าวไวศรพจึงสาปให้ทศกริวตายเพราะมือธูกลสาวตัวเอง เมื่อทศกริวได้ธูกลสาว ก็สั่งให้ลอยแพนาง ชวานาคนหนึ่งเก็บนางไปเลี้ยง

* เรียบเรียงจากรามายณะธัมเบศ ใน The Ramayana in Greater India,

ต่อมากล่าวฝ่ายท้าวทศรถโคกคอกไม้ทิพย์จากพระฤาษี จึงใหม่เหลือทั้งสอง มเหสี
เอกมีลูกชื่อ ดัชนีระ มเหสีรองมีลูกชื่อ รัม วันหนึ่งท้าวทศรถยกพระราชสมบัติให้พระราม แต่
พระรามยกให้พระลักษมณ์ครองแทน ท้าวทศรถอยู่ต่อมาไม่นานก็สวรรคต พระลักษมณ์จึงไป
เชิญพระรามกลับเมือง พระรามปฏิเสธให้ครองบาทพระลักษมณ์ไป

กล่าวถึงบรรดาภรรยานางในเมืองเห็นสีดาเป็นหญิงที่สวยงามจึงนำไปถวายพระราม
จากนั้นก็กล่าวฝ่ายมารีจผู้เป็นเสนามืดของท้าวฤเวทไปรังควาญพวกฤาษี พระรามจึงขวาง
แหวนไปถูกรมารีจได้รับบาดเจ็บ พระฤาษีจึงให้พรพระรามว่า ถ้าพระรามแผลงศรยิงใคร
คนนั้นจะต้องตาย และคนที่ถูกรพระรามฆ่าจะโค่นสิ้นสวรรค์หมด

กล่าวถึงพुरुพาลน้องทศกริวกู้เห็นพระรามก็หลงรัก แต่พระรามไม่สนใจ จึง
เข้าไปหาทศกริวผู้ให้ขโมยสีดา ทศกริวให้มารีจปลอมเป็นนางไปล่อสีดา สีดาบเร้าให้
พระรามออกไปจับนางให้ ส่วนทศกริวปลอมเป็นช่าง เป็นม้า เข้ามาหานางแล้วในที่สุด
ตรงเข้าอุ้มนาง แต่ถูกตัวนางไม่ไค้จึงซ่อนทั้งแผ่นดินที่นางขึ้นอยู่ไปถวาย

เมื่อพระรามพระลักษมณ์ไม่พบสีดาก็ออกติดตาม เห็นแม่น้ำสีดา ก็เดินไปดูคนน้ำ
พบสุครีพนั่งร้องไห้อยู่ สุครีพบอกพระรามว่าเห็นทศกริวผู้มีลิบหน้าอุ้มนางเหาะผ่านไป สุครีพ
ขอรองให้พระรามช่วยปราบพาลี ในส่วนวันนี้ภรรยาพาลีออกมาช่วยสามีรบกับสุครีพ ในที่สุด
พระรามฆ่าพาลีได้ ส่วนวันนี้สุครีพเอากระดูกหางของคนไว้ให้พระรามเห็นความแตกต่าง
ระหว่างตนกับพาลี

พระรามรอกองทัพจากสุครีพถึง 3 ปี จึงได้แม่ทัพมา 3 คน คือ ทังศุ คินตุ และ
ทนมาน ทนมานเหาะไค้จึงรับอาสาเอาแหวนไปถวายสีดาในลงกา เมื่อถวายแหวนให้สีดา
แล้วก็บุกเข้าทำลายสวนของทศกริว และในที่สุดถูกจับเพราะโดนตาข่ายแสงอาทิตย์ของโอรส
องค์ใหญ่ของทศกริว ทนมานบอกให้ทศกริวเอาผ้าชุบน้ำมันผูกหางคนแล้วจุดไฟ ทนมานกระโดด
ไปทั่วลงกาแล้วกลับมาหาสีดา สีดาอมเครื่องเพชรและสาส์นไปถวายพระราม

พระรามยกทัพมาถึงฝั่งมหาสมุทร แล้วสั่งให้แม่ทัพลิงช่วยกันเอาภูเขาและต้นไม้มา
ถมเป็นสะพาน ทางฝ่ายลงกา ทศกวีเห็นพระรามยกทัพมาก็ปรึกษามลการณ (กุมภกรรณ)
อมลการณแนะนำให้ทศกวีคืนสีดาไป ทศกวีโกรธมากจึงไล่มลการณออกจากเมือง

มีเรื่องของหนุมานไปแบกภูเขาสรรพยา แต่ไม่บังคิดว่านางเขาไปเพื่อจุดประสงค์
อันใด ในช่วงสงครามตอนแรก พระลักษมณ์ของศรทศกวี พระรามรบกับทศกวีและพันกษัตริย์
ของทศกวีทั้ง ทศกวีจึงตาย พระรามบุกเข้าทำลายที่กุ่มขังสีดา แล้วกลับมาช่วยพระลักษมณ์
จากนั้นก็พากันกลับเมือง

สีดาคลอดโอรส ชื่อ ลว วันหนึ่งลวหายไป พระฤาษีจึงรุมกุมารขึ้นใหม่จากหญา
ศักดิ์สิทธิ์จึงให้ชื่อว่า กุศ อยู่มาวันหนึ่งพระรามต้องเนรเทศสีดาเพราะประชาชนพูดถึงเรื่อง
ความบริสุทธิ์ของสีดา แต่ภายหลังหนุมานมายืนยันความบริสุทธิ์ของสีดา พระรามจึงไปรับ
สีดากลับเมือง

5. สำนวนพม่า

กล่าวถึงทศกวี (ทศกัณฐ์) ไปกินน้ำในถ้ำวัลย์ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจทำให้ทศกวี
ประพฤติกแต่ในทางที่ชั่ว วันหนึ่งขณะเดินทางกลับเมือง เห็นนางคนธรรพนางหนึ่งมีรูปโฉม
สวยงามจึงลอบสมสู่กับนาง นางโกรธแค้นมาก ตั้งสัตยอธิษฐานขอลงไปเกิดเป็นลูกสาวทศกวี
เพื่อแก้แค้น หมอภูทักทำนายว่านางจะทำลายชีวิตทศกวี ทศกวีจึงสั่งเอานางลอยแพไป พระชนก
เก็บนางไปเลี้ยง

กล่าวถึงท้าวทศรดโคศลไม่วิเศษจากฤาษีศรีศูล จึงนำไปให้ชายาทั้งสามเสวย
นางจึงให้กำเนิดโอรสสี่องค์ เมื่อพระกุมารเจริญวัย ได้ช่วยปราบกากนาสูรตามคำขอรับรอง

* เรียบเรียงจากรามายณะพม่า The Ramayana in Greater India,

ของดาบวิศวามิตร ที่เมืองมิดลา มีพิธีสมโภชของสี่ดา ทศศิริไปร่วมงานนี้ด้วย สามารถยก
ศรได้ แต่ไม่สามารถยิงศรได้ แม้กระนั้นทศศิริก็อ้างสิทธิ์ในตัวนาง เสด็จพระรามเข้ามา
ขัดจังหวะได้ทัน ได้แสดงอำนาจแผดงศรและหักศรให้เห็นประจักษ์ พระรามจึงได้นำ
ไป ขณะที่เดินทางกลับเมืองรบกับปรศุรามซึ่งปรารถนานางเช่นกัน

ต่อมาพระรามถูกเนรเทศให้เดินป่า 12 ปี หลังจาก 12 ปี ผ่านไปขณะที่พระราม
พระลักษมณ์ และสีดา กำลังจะกลับโยธยา ถูกยักษ์ชื่อทูตและขรรังควาญ จึงฆ่ายักษ์ทั้งสอง
กัมปี (สามนักขา) น้องสาวของยักษ์ทั้งสองจึงไปแจ้งข่าวให้ทศศิริทราบ พร้อมทั้งบอกว่ามี
หญิงงามอยู่ในป่า ทศศิริให้กัมปีแปลงเป็นนางของล่อสีดา แล้วทศศิริอุ้มนางหนีไป ขณะที่
สีดานั่งรถทรงของทศศิริ นางได้ทิ้งสไบให้สุครีพ สุครีพทองเที่ยวไปในป่าเห็นภาพที่แสดง
ความรักระหว่างพระรามและพระลักษมณ์ เห็นพระรามนอนฟังออกพระลักษมณ์ มีแมลงพิษตัว
หนึ่งบินมากัดพระลักษมณ์ แต่พระลักษมณ์ทนเจ็บ มีไคขยับตัวด้วยเกรงว่าพระรามจะตื่น
สุครีพเห็นภาพนี้แล้วนึกถึงเรื่องราวของตนกับพาลีพี่ชาย จึงร้องไห้ นำภาพทศของพระราม พระราม
จึงตื่นขึ้น สุครีพจึงเล่าเรื่องของตน แล้วมอบสไบสีดาให้พระราม

พระรามปรารถนาที่จะส่งคนไปสืบข่าวในลงกา แต่ไม่มีใครแข็งแรงมากพอจะ
เหาะไปลงกา ชาบัพพาน (ชมพูพาน) จึงไปพาวานรน้อยตัวหนึ่ง ชื่อ หนุมานมาถวาย แล้ว
ทูลให้พระรามที่หลังหนุมานเบา ๆ 3 ที หนุมานก็ขึ้นร่างเดิม ใหญ่โตและมีพลังมหาศาล
หนุมานจึงเหาะไปลงกา เห็นสีดากำลังถูกทศศิริขู่ จึงโผล่เข้าไปแสดงตัวแล้วมอบแหวน
พระรามให้สีดา ต่อมาสู้กับอินทรี (อินทรชิต) แล้วเหาะลงกา

ขณะที่สร้างทางข้ามมหาสมุทรไปลงกา มีเรื่องหนุมานถูกขุขันธ์หนีบ แต่หนุมานก็
เข้าขุขันธ์ได้ เมื่อสร้างทางเสร็จ พระรามก็ส่งองคต (องคต) ไปเจรจากับทศศิริ ทศศิริ
เรียกประชุมอำมาตย์ พิภพแฉะแนะนำให้ส่งสีดาคืน ทศศิริจึงไล่พิภพไป

สงครามเริ่มด้วยพระรามรบกับอินทรชิต พระรามต้องศรนาศของอินทรชิต
หนุมานต้องไปเก็บหญ้าศักดิ์สิทธิ์มารักษา สงครามครั้งที่สอง อินทรชิตกำบังกายอยู่ในท้องฟ้า

หมายจะลอบฆ่าพระราม พระลักษมณ์เป็นผู้เกี่ยวข้องที่จะสามารถมองเห็นอินทรีได้ เพราะมันค้ำก่าบังกายนันมีเงื่อนไขว้ว่า ผู้ที่ไม่ได้มองเห็นอายุหญิงมา 12 ปี จึงจะมองเห็น พระลักษมณ์จึงรีบวิ่งไปหาอินทรีที่อยู่ใต้พระรามแล้วส่งไปหาอินทรีได้ ต่อมาเป็นสงครามพระรามกับกุมภี กันนะ (กุ่มภกรณ) แล้วต่อมาพระรามรบกับทศคีรี ต้องศรนาศของทศคีรี หนุมานต้องไปเก็บหญ้าศักดิ์สิทธิ์มารักษาพระรามอีกครั้ง ในที่สุดพระรามแผลงศรศักดิ์สิทธิ์มาทศคีรีได้

6. สำนวนฟิลิปปินส์

สำนวนนี้เรียกพระรามว่า ราชา มั่นกันคีรี (Raja Mangandiri) และเรียกพระลักษมณ์ว่า ราชา มั่นกาวารน (Raja Mangawarna)

เริ่มจับความที่ ลาวณ ชอบยุแหย่ให้ผู้คนเป็นศัตรูกัน ต่อมากล่าวถึงพระลักษมณ์พระราม ได้ยินข่าวเจ้าหญิงผู้มีสิริโฉมงดงาม ชื่อ Tawan Potre Malano Tihala (สีกา) ธิดาของสุลต่านแห่งเมืองนัมบันได พระรามพระลักษมณ์ต้องเดินทางบุกป่าข้ามน้ำอย่างลำบาก เพราะเมืองของเจ้าหญิงอยู่ไกลมาก ขณะที่เดินทางเกือบถึงฝั่ง เมืองนัมบันไดเรือของทั้งสองล่ม หญิงชราชื่อ กาไบอัน (Kabaian) พาทั้งสองไปรักษาตัวที่บ้านนาง ขณะที่พักอยู่ที่บ้านหญิงชรา ได้ยินข่าวงานสมรสของเจ้าหญิงสีกา เงื่อนไขว้ที่เจ้าชายต่าง ๆ จะได้นาง คือ ต้องเตะลูกหวายให้เข้าไปในปราสาทชั้นบนที่นางอาศัยอยู่ พระรามสามารถทำได้ สีกาจึงเอาผ้าเช็ดหน้า ห่ม และแหวนใส่ลูกหวาย แล้วขว้างลงมาให้พระราม นอกจากนั้นจะต้องฆ่างูยักษ์ในถ้ำเขาให้ได้ พระรามเป็นผู้ฆ่างูได้ จึงได้แต่งงานกับสีกา

พระรามและสีกาลาสูลต่านกลับเมือง ระหว่างทางพระรามพอใจภูมิประเทศ ณ ที่แห่งหนึ่งจึงสร้างบ้านเรือน ณ ที่นั้น วันหนึ่งสีกาเห็นกวางตัวหนึ่งมีเขาสีทอง จึงรบเร้า

เรียบเรียงจากรamayanaฟิลิปปินส์ ใน The Ramayana in Greater India,
หน้า 134 - 139.

ให้พระรามจับให้ พระรามสั่งไม่ให้พระลักษมณ์ตามไปแม้พระรามจะขอความช่วยเหลือ แต่เมื่อกว้างร้องเป็นเสียงพระราม ลีลาภักดิ์ยื่นตะขอมือให้พระลักษมณ์ออกไปตาม เมื่อกว้างเซาทองเห็นพระลักษมณ์ออกมาอีกแฉกร่าง เป็นกว้างเซาทองอีกตัวหนึ่ง นำพระรามพระลักษมณ์แยกกันไปคนละทาง ครั้นพระลักษมณ์กลับมายังหมู่บ้าน ชาวบ้านบอกความหาราชาลาวณผู้มีเจ็ดศีรษะปลอมเป็นกว้างทองมาดักนางไป

ส่วนพระรามฝันว่าต่อสู้กับลูกควายตัวหนึ่ง ลูกควายชวิกอดทะข้างหนึ่งของพระรามแล้วขวางไปทางทิศตะวันออก ลีลาภักดิ์รีบไล่เข้าไปแล้วให้กำเนิดลูกควานรตัวหนึ่งชื่อ ลักษมณ์ เมื่อพระรามตื่นขึ้นก็พบน้องแล้วทราบเรื่องลีลาหาย ขณะนั้นถึงลักษมณ์ (รหุนุมาน) กระจกตกลงมา เรียกพระรามว่าพ่อ เรียกพระลักษมณ์ว่าอา และอาสาช่วยพระรามตามหาลีลา พระรามเห็นถึงลักษมณ์ก็ถึงถึงความยินดี

ถึงลักษมณ์ขอหมายเพื่อทำสะพานข้ามสมุทรไปยังเมืองของมหาราชาลาวณ ขณะที่พระรามพระลักษมณ์และถึงลักษมณ์ข้ามสะพาน เกิดพญาคงคองมหาสมุทร และถูกคลื่นเข้าไปในท้องจระเข้ จระเข้ไม่สามารถยอหอยถึงลักษมณ์ได้ จึงยอมแพ้ ถึงลักษมณ์เชอสัญญากับจระเข้ว่า ถ้าทหารของมหาราชาลาวณวิ่งลงมาในมหาสมุทร ให้จระเข้จับกินเสียให้หมด

กล่าวถึงลาวณ ทุกครั้งที่เข้าใกล้นางจะมีกองไฟขวางหน้าลาวณไม่ให้เข้าถึงตัวนาง ถึงลักษมณ์เข้าไปเจรจาขอลีลาคืน แล้วมอบใบพลุซึ่งถือเป็นตัวแทนของพระราม จากนั้นพาลีลากลับไปหาพระราม ถึงลักษมณ์เรียกกองทัพควายมาบุกเมืองลาวณ ส่วนทหารคนใดที่เห็นลงน้ำก็ถูกจระเข้กินหมด พระรามรบกับลาวณแต่ฆ่าลาวณไม่ได้ เพราะลาวณจะกายควายอารุชที่ลับควายหินที่อยู่ในปากกลางปราสาทของลาวณ ถึงลักษมณ์รู้ความลับข้อนี้จึงไปเอาอารุชมาให้พระราม พระรามจึงฆ่าลาวณได้

ถึงลักษมณ์สั่งให้เหล่าจระเข้ทั้งหลายทำตัวเป็นสะพานให้ข้าม เมื่อทั้งหมดกลับไปยังเมืองพระรามแล้ว ถึงลักษมณ์ก็กลายเป็นเจ้าชายรูปงาม และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขตลอดไป

7. สำนวนลังกา

รามายณะของลังกามีทั้งสำนวนที่มีเนื้อความเหมือนรามายณะवादมิกิ และสำนวนพื้นบ้านที่พวกนักขัมนิทานเล่ากัน สำนวนที่เป็นนิทานพื้นบ้านมีเนื้อหาดังนี้

พระรามต้องเดินป่าเพราะโทรทนายว่า พระรามถูกพระเสาร์เข้าเป็นเวลา 7 ปี ระหว่างนั้นราวณคือโอกาสขโมยสีดาจากปราสาทของพระราม สีดาบอกราวณว่า ต้องถือพรหมจารีเป็นเวลา 3 เดือนก่อน แต่หลังจากนั้น อาจตามใจราวณได้

เมื่อพระรามกลับขอโยชยาไม่พบสีดา ก็ออกติดตาม ระหว่างที่ค้นหานางได้พบกับ พาลี เมื่อพระรามช่วยชาติครูของพาลีสำเร็จ พาลีจึงอาสาช่วยตามหาสีดา พระรามให้พรพาลีสามารถเดินบนทะเลและดูดศรรวมทั้งไฟไม่อาจทำอันตรายพาลีได้ ต่อมาพระรามให้พาลีไปสืบข่าวสีดาในลังกา พาลีบุกสวนราวณ สีดาเป็นผู้นำให้ราวณเอาผ้าชุบน้ำมันพันทางพาลีแล้วจุดไฟ พาลีกระโดดไปทั่วลังกา แล้วกลับมาขโมยสีดากลับไปให้พระราม

ต่อมาสีดาตั้งครรภ์ ระหว่างนั้นพระรามต้องออกไปทำงานให้เทวดาทิ้งหลาย พระอุมาจึงเข้ามาหาสีดาให้วาดรูปราวณ พระรามกลับมาสีดาจึงซ่อนรูปไว้ใต้เตียง เมื่อพระรามพบรูปราวณใต้เตียงก็โกรธสีดามาก สั่งประหารสีดา แต่พระลักษมณ์เพียงแต่ปล่อยสีดาไว้ในป่า ต่อมาฤๅษีवादมิกิมาพบสีดากัสร้างปราสาทให้อยู่ วันหนึ่งลูกชายของนางตกเตียงขณะที่สีดาไม่อยู่ ฤๅษีถูกตัวกุมารไม่ได้จึงขว้างใบไม้ลงไปในเตียง เกิดเป็นเด็กนอนอยู่ในเตียง เมื่อสีดากลับมากอดลูกที่อยู่นบนเตียง แต่ได้ยินเสียงเด็กร้องจากใต้เตียงควย เมื่อใ้ถามฤๅษีไ้ความแล้ว สีดาจึงขอให้ฤๅษีทำให้ลูกอีกครั้งหนึ่ง จึงได้กุมารอีกคนหนึ่ง เมื่อเด็กทั้งสามโตขึ้น ก็พากันไปสร้างเมือง และตั้งตัวเป็นกษัตริย์

เรียบเรียงจากรามายณะลังกา ใน The Ramayana in Greater India,

ประวัติการศึกษา

นางสาวศิริพร รุติฐาน เกิดเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2499
ที่กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง)
จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2520 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่บัณฑิต-
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีเดียวกัน

